

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

PhDr. Kateřina Kolářová, DiS.

Cestopisy Ludvíka Kuby

Olomouc 2022

vedoucí práce: doc. Mgr. Igor Fic, Dr.

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Mgr. Igoru Ficovi, dr. za odborné vedení mé bakalářské práce a své rodině za podporu, jež se mi dostávalo po celou dobu mého studia.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Cestopis jako literární žánr v českých zemích.....	10
2.1 Cestopis v období renesance a humanismu.....	10
2.1.1 Autoři renesančních cestopisů.....	15
2.2 Cestopis v 18. a 19. století.....	18
3. Balkán v českém kulturním prostředí.....	21
3.1 Historicko-kulturní kontext.....	21
3.2 Probouzení zájmu o Balkán v českém kulturním prostředí na přelomu 18. a 19. století.....	22
3.3 Zájem o Bosnu a Hercegovinu.....	25
3.4 Bosna a Češi v letech 1875–1914	26
4. Ludvík Kuba.....	29
4.1 Život Ludvíka Kuby.....	29
4.2 Literární dílo.....	32
4.3 Cestopisy.....	34
5. Čtení o Bosně a Hercegovině.....	38
5.1 Okolnosti vzniku a sběru materiálů.....	38
5.2 Jazyk cestopisu.....	43
5.3 Obsahová stránka.....	45
5.3.1 Historická pojednání.....	45
5.3.2 Zobrazení místních obyvatel.....	47
5.3.3 Zachycení rakouského živlu a jeho postoje k bosenskému lidu a přírodě.....	49
5.3.4 Příběh o nešťastném okupantovi.....	50
5.3.5 Postřehy a osobní vzpomínky na některá místa.....	52
6. Závěr.....	53
7. Literatura.....	56
8. Obrazová příloha.....	61

1. ÚVOD

Předmětem této bakalářské práce jsou *Cestopisy Ludvíka Kuby*. Cílem je tedy přiblížit osobnost Ludvíka Kuby, resp. jeho cestopisnou tvorbu, která je soustředěna do slovanského světa a na základě rozboru jeho jednoho cestopisu, konkrétně *Čtení o Bosně a Hercegovině*, ukázat, jaký byl styl jeho práce, na jaké skutečnosti při psaní svých cestopisných črt kladl důraz a jaké tematice se věnoval.

Kromě tohoto hlavního cíle jsem si dala před samotným zkoumáním Ludvíka Kuby a jeho cestopisných črt ještě dva cíle dílčí – pro lepší pochopení tématu a jeho zasazení do literárního a kulturně-historického vývoje jsem se rozhodla také přiblížit tematiku cestopisu jako literárního žánru v českých zemích a dále nastítnit otázku probouzení zájmu o Balkán v českém kulturním prostředí především na konci 19. století, s důrazem na oblast Bosny a Hercegoviny, čemuž také odpovídá struktura práce, kterou uvádím níže.

Cestopis obecně byl oblíbená četba už našich předků. Napůl mezi románem a skutečností bavil čtenáře vypravováním o neznámých krajích a lidech, poutal je obecnými přehledy historickými, vzněcoval dobrodružstvími a podivuhodnými příhodami zažitými na cestě. Motiv cesty se však neomezuje pouze na cestopisnou literaturu, vždyť původ cestopisu sahá až k eposům a románům, světským, biblickým i vůbec náboženským, veršovaným i prozaickým. Kořeny cestopisu lze nalézt mj. také v různých středověkých příručkách, jež obsahovaly poučení o světě (jako byl například oblíbený *Lucidář*).¹ Nicméně přesto se díla, svou povahou cestopisná, objevují v české literatuře až koncem 14. a počátkem 15. století, a navíc jde o díla do češtiny jen přeložená (cestopis Marca Pola *Milion* a *Cestopis takzvaného Mandevilly*).

Například Jiří Hrabal o cestopisu v předmluvě své práce pojednává takto: „*Fenomén cestopisu patří do evropské civilizace přinejmenším od okamžiku, kdy Homér píše o Odysseově plavbě z Ithaky, a stoupá na významu s díly, jako jsou Milion Marka Pola či Z Čech až na konec světa Václava Šaška z Bírškova. Renesanční cestopisy jsou specifickou výpovědí o své době i o jejím myšlení, barokní cestopisy zprostředkovávají úkoly českých a moravských misionářů. V cestopise se vždy projevuje napětí mezi dokumentární věrností a subjektivním zážitkem, mezi funkcí estetickou a praktickou. Cestopis ukazuje, jakým směrem se dobově vydává společenský zájem, a potvrzuje ho. Má schopnost legitimizovat poznání, ale také jej zpochybňovat. Stává se*

¹ SEDLÁKOVÁ, Monika: *K žánru Příhod Václava Vratislava z Mitrovic*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury FF MU. Brno 2005, s. 14.

*nositelem ideologických schémat i noetických konfesí.*² Zároveň však dodává, že vedle cest reálných se ale poutníci vydávají i na cesty imaginární. Ani ty však nemusejí být vedeny prostou snahou pobavit, ale mají schopnost vypovídat o dobové imaginaci a o stavu literatury i společnosti.³

Nutno zmínit, že tématu cestovatelství, resp. cestopisné literatuře, se věnuje celá řada studií a prací, ale vzhledem k rozsahu této práce nebylo možné ji všechnu plnohodnotně využít (stejně jako téma rozvést a analyzovat tak, jak by si zasluhovalo), proto ji částečně uvádím alespoň na tomto místě v poznámce.⁴

Jak jsem již zmínila, touto prací bych se ráda zamyslela nad literárním odkazem Ludvíka Kuby. Národní umělec Ludvík Kuba je neobyčejnou postavou v dějinách české kultury. Je příkladem renesanční osobnosti, která se svým dílem nesmazatelně zapsala do řady oborů a která prokázala svůj nevšední všestranný talent nejen v hudbě, ale i v malířství a literární tvorbě. Ludvík Kuba byl učitel, hudebník, vědecký národopisec, etnomuzikolog, spisovatel, malíř a je považován za zakladatele slovanské hudební folkloristiky. Jeho sběratelský odkaz v kontextu slovanské lidové kultury je nesmírný.

Pokud člověk nahlédne do bibliografie jeho prací, nutí nás zamyslet se nad otázkou, jak je možné, že dokázal svůj život vyplnit tak různorodou prací? Na první pohled by se mohlo také zdát, s ohledem na níže uvedené dostupné prameny a literaturu, že téma „Ludvík Kuba“ není originální a není zde prostor pro badání o jeho osobě a činnosti. I přesto se, vzhledem právě k různorodosti jeho práce a aktivit, domnívám, že stále nejsou prozkoumána všechna jeho

² HRABAL, Jiří: *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc 2015, s. 5.

³ Tamtéž.

⁴ Problematikou Čechů cestujících za hranice své země se zabývá například TICHÁ, Zdeňka a kol.: *Jak starí Čechové poznávali svět. Výbor ze starších českých cestopisů 14.–17. století*. Praha 1986; KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé I*. Praha 1961; BLÁHOVÁ, Marie: *Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 39–52; MARTÍNEK, Jiří–MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha 1988; PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace*. Český časopis historický 88, 1990, s. 661–682; RATAJ, Tomáš: *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*. Dějiny a současnost, roč. 17, 4/1995, s. 7–12; RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře českých zemí*. Praha 2002; BINKOVÁ, Simona–POLIŠENSKÝ, Josef: *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha 1989; STORCHOVÁ, Lucie: *Blízký východ biblickou optikou. Islámský Orient očima cestovatelů 16. a 17. století*. Dějiny a současnost 6/2009, s. 28–31; STĚHULE, Josef: *Cestovatelství a cestopisy*. In: *Československá vlastivěda*, sv. 10. Praha 1931, s. 517–551; HRBATA, Zdeněk: *Cesty a příběhy kavalírů. Cesty. Pojem – Metafora – Žánr*. Studie komparatistiky IV. Uspořádali Oldřich Král a Zdeněk Hrbata. Praha 2004; *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*. Sborník příspěvků z konference konané 6.–8. 9. 1994. Ústí nad Labem 1995; KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé. Díl první*. Praha: Orbis 1961; PETRŮ, Eduard: *Cesta jako klíčový motiv starších slovanských literatur*. Slavia 1995, roč. 64, sešit 1–2, s. 125–131.

malířská, folkloristická, etnografická a literární díla. A právě jeho díla literární,⁵ budou předmětem mého zájmu.

Literárním dílem mám na mysli cestopisné statě, které vyšly jak knižně (1925 – *Čtení o Lužici*, 1932 – *Čtení o Starém Srbsku*, 1932 – *Čtení o Makedonii*, 1936 – *Čtení o Dalmácii*, 1937 – *Čtení o Bosně a Hercegovině*), tak i ty publikované v některých dobových českých časopisech a denním tisku, kde pravidelně vycházely v letech 1890–1934. Pro zevrubnou analýzu jsem si pak vybrala *Čtení o Bosně a Hercegovině*, mj. i proto, že vznikalo za specifických podmínek, o nichž ještě pojednám.

Pokud jde o strukturu práce, ta je rozdělena do čtyř částí. Po úvodu následuje kapitola, která se věnuje žánru cestopisu od jeho počátků, přes jeho renesanční podobu až po cestopis 19. století. Na ni navazují kapitolou o *Balkánu v českém kulturním prostředí*, kde se snažím nastínit základní informace o historicko-kulturním kontextu, všímám si doby probouzení zájmu o Balkán v českém prostředí na přelomu 19. a 20. století, včetně osobností, které se na něm podílely, a s ohledem na dílo, které budu analyzovat, jsem do této kapitoly zařadila pojednání o oblasti Bosny a Hercegoviny, včetně zájmu Čechů o Bosnu v letech 1875–1914, tedy časově v době, kdy Kuba po Bosně cestoval a sbíral etnografický i jiný materiál.

Na tyto kapitoly pak navazuje kapitola o samotném Ludvíku Kubovi, kde jsem se snažila nejdříve zachytit hlavní milníky jeho života a události, které ho nějakým způsobem ovlivnily, a dále na základě literatury popsat jeho literární dílo s důrazem na jeho cestopisnou tvorbu. Samostatnou kapitolou je pak studie o jednom konkrétním cestopisu – *Čtení o Bosně a Hercegovině*, které se pokouším analyzovat. Všímám si okolností vzniku a sběru materiálů k této práci, jazykové stránky díla a pak stránky obsahové – zaměřila jsem se na formu jeho historických pojednání, na to, jak zobrazoval místní obyvatelstvo, jak zachytil rakouský živel a jeho postoje k bosenskému lidu a přírodě, některé jeho vzpomínky či postřehy z konkrétních míst (Sarajevo, Mostar) a svoje místo má v analýze také povídkový příběh, který *Čtení o Bosně a Hercegovině* obsahuje. Po závěrečném shrnutí je uvedena použitá literatura, ze které jsem čerpala, a nakonec je pro dokonalejší představu součástí také obrazová příloha.

⁵ Horší je jejich dostupnost. I přesto dochází k některým novým vydáním. Například reprint *Na Černé hoře, cesty podniknuté za účelem sbírání národních písní roku 1890 a 1891* (2010), za zmínku také stojí černohorská publikace *U Crnoj Gori* z roku 1996 a makedonský překlad knihy *Čtení o Makedonii* (1932), který vyšel ve Skopji roku 2003 pod názvem *Книга за Македонија – Патувања и студии од 1925 до 1927 година*.

Dostupné prameny a literatura

O Ludvíku Kubovi byla již napsána řada různě dlouhých pojednání, studií a diplomových prací.⁶ Řada monografií pojednává systematicky o jeho životě.⁷

Pro studium Kubovy cestopisné tvorby jsou samozřejmě stěžejní samotné cestopisné črty *Čtení o Lužici* (1925), *Čtení o Starém Srbsku* a *Čtení o Makedonii* (1932), *Čtení o Dalmácii* (1936) a *Čtení o Bosně a Hercegovině* (1937). Zásadním pramenem je pak faksimilie svazku *Ludvík Kuba. Písň z Bosny a Hercegoviny*, který vyšel roku 1988. Jde o rozšířenou a opravenou verzi bosensko-hercegovských sběrů (provedených v letech 1893) z let 1935.⁸ Součástí faksimilie je i kopie Kubova deníku – texty nám předkládají autentické a osobité svědectví o průběhu a okolnostech sběru, mapují Kubův jihoslovanský sběr a díky nim si můžeme lépe zrekonstruovat onu cestu díky geografickým a datovým údajům.

Podstatnou je také Kubova publikace *Křížem krázem slovanským světem* z roku 1956. Kuba zde prostřednictvím svých esejů reflektuje svůj osobní vztah k prostředím, ve kterých vykonával svůj folkloristický sběr. Jak uvádí například Vašíčková: „*Popisuje a zaujímá stanoviska k jednotlivým sociálně-kulturním problémům s cílem vykreslit charakter jednotlivých národů.*“⁹ Ostatně podobný smysl – vlastní svědectví – nám nabízí i Kubovy další publikace, například *Cesty za slovanskou písni*, ze které souborná publikace z roku 1956 vychází, sbírka *Slovanský západ* (1933) a sbírka *Slovanský jih* (1935).

Důležitým pramenem pro bádání o Kubovi je také kupříkladu sborník referátů *Ludvík Kuba a slovanská etnografie* (1987).¹⁰ Již roku 1986 byla jeho dílu věnována dvoudenní

⁶ Mezi ty nejzdařilejší bychom mohli zařadit: VAŠIČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost Ludvíka Kuby jako dokument dobového stavu jihoslovanské lidové kultury*. Magisterská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Lubomír Spurný, PhD. Ústav hudební vědy. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Brno 2011; KUBOVÁ, Jana: *Ludvík Kuba. Život a dílo*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubomír Spurný, PhD. Ústav hudební vědy FF MU. Brno 2008; FEITOVÁ, Eliška: *Ludvík Kuba a jeho sběratelství lidových písni*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce: PaedDr. Jan Holec, PhD. České Budějovice 2011; STARHON, René: *Ludvík Kuba a jeho etnografická práce na Balkáně*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Jakoubek, PhD. Katedra antropologie. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň 2013; REMEŠOVÁ, Bohdana: *Adolf Černý a Ludvík Kuba jako cestovatelé po Lužici (srovnání cestopisných črt a povídek)*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Valenta, PhD. Pedagogická fakulta. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2013.

⁷ Jedná se například o publikace: MIČKO, Miroslav: *Národní umělec Ludvík Kuba*. Praha 1950; ŠTECH, Václav Vilém: *Národní umělec Ludvík Kuba*. Praha 1949; ROBEK, Antonín: *Ludvík Kuba – národopisec*. Český lid 74, č. 2, s. 73–78; I sám Kuba se snažil zachytit svůj život, a to v díle LUDVÍK, Kuba: *Zaschlá paleta. Paměti*. Praha 1955.

⁸ Tento text mj. vzbudil v době svého vzniku (první vydání v Chorvatsku v letech 1906–1909) zájem Bély Bartóka (1881–1945), což byl světově proslulý maďarský hudební skladatel, uznávaný hudební vědec a klavírista.

⁹ VAŠIČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 6.

¹⁰ V něm různé etnomuzikologické pohledy zachycují stav hudebně-folkloristického odkazu v době sice již před dvěma desetiletími, avšak zde otiskované studie – etnografické, muzikologické a kunsthistorické – se týkají i literární a jazykové stránky Kubových děl.

mezinárodní konference, o rok později byl dokonce v Polabském muzeu v Poděbradech zřízen Kabinet pro studium života a díla Ludvíka Kuby. Ostatně konference týkající se odkazu Ludvíka Kuby probíhají stále – například z mezinárodní konference v Budyšině (2002) vznikl sborník *Ludvík Kuba: folklorist, spisovatel a moler*.¹¹ Další publikací je třeba sborník Etnologického ústavu AV ČR, který v roce 2007 jako vzpomínku k padesátému výročí úmrtí Ludvíka Kuby vydal sborník referátů s názvem *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století*.

Kubovu dílu po stránce hudební a hudebně-folkloristické se věnuje starší monografie Josefa Stanislava *Ludvík Kuba. Zakladatel slovanské hudební folkloristiky* (1962). Pro úplnost dodejme, že k tématu je k dispozici samozřejmě řada další odborné literatury, je však zaměřena přímo etnomuzikologicky, folkloristicky, případně si všímá metodologie.¹²

Kubovo literární dílo komplexně zpracované není. Vyšlo několik dílčích studií, literární stránku Kubových cestopisů nastiňuje v úvodní kapitole knihy *Křížem krázem slovanským světem* (1956) Pavel Eisner, částečně se literárním dílem v monografii *Ludvík Kuba malířem* (1946) zabýval Vítězslav Nezval a z hlediska cestopisného, tedy žánrového, se Kuby týká text Josefa Kanského v druhém dílu *Českých cestovatelů* (1961).

¹¹ Sborník vydala Matica srbská v Budyšině roku 2003. Obsahuje odborné studie, které se snaží zachytit současný stav bádání, a to prostřednictvím nejen českých, ale také zahraničních etnografů a muzikologů.

¹² Například: KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*. Bratislava 1951; KOŠŤÁL, Arnošt: *Kapitoly z etnomuzikologie*. Praha 1987; HOSTINSKÝ, Otakar: *Česká světská píseň lidová. Úvahy národopisné a hudební*, Praha 1906; JANÁČEK, Leoš: *O lidové písni a lidové hudbě*, Praha 1955. Sám Kuba je autorem třísvazkové edice teoretických postojů a myšlenek k lidové písni – *O písni slovanské*. Vašíčková uvádí, že v díle prvním – *Píseň národní; pokus vystihnout její podstatu, povahu a význam z hlediska uměleckého a všelidského* (1923) se Kuba kromě kulturního kontextu podrobně zabývá hudební složkou folkloristického materiálu a muzikologickou analýzou sledovaného jevu. Druhý svazek materiálu z roku 1922 je pak věnován hudebnímu odkazu lužických Srbů (*Píseň Srbů lužických, hudební a národopisná úvaha*), třetí *Píseň jihoslovanská, přehled celkový* z roku 1923 se pak věnuje hudební stránce jihoslovanské. VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sbírka sbíratelská činnost*, s. 7.

2. CESTOPIS JAKO LITERÁRNÍ ŽÁNŘ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Hovoříme-li o cestopisu, tak jde o žánrové označení pro dílo literatury dokumentární, publicistické nebo umělecké, jehož tématem je popis nebo vylíčení autorovy cesty do cizích zemí nebo krajin a které obsahuje záznamy nebo postřehy o jejich zvláštnotech geografických, národopisných, kulturních, sociálních apod.

Pokud jde o historii cestopisu, jak jsme naznačili v úvodu, jeho počátky sahají již do období starověku a jsou poznamenány dvěma základními tendencemi, mezi nimiž pak probíhá další vývoj tohoto žánru až do dneška, tj. na jedné straně tíhnutí k fakticitě a dokumentární hodnotě, a na druhé straně k čisté nebo částečné literární fikci. Cestopis byl hojně pěstován již v období pozdně řeckém a římském a byl tehdy dokonce i literárně parodován v Lúkiánových *Pravdivých příbězích*,¹³ mísících duchaplně prvky autentické se smyšlenými motivy fantastickými a erotickými.

Dějiny českého cestovatelství zahrnují nejméně osm století mnohotvárného vývoje. Tento společenský fenomén měl pochopitelně rozmanitou podobu nejen v různých dobách, ale i v různém prostoru téhož času. Stejně tak v jedné historické epoše pohnutky lidí k cestování a jejich cíle bývaly rozličné.¹⁴ A také nutno zdůraznit, že tyto dějiny jsou na pomezí několika oborů, jako jsou kupříkladu historická geografie, kartografie a její dějiny, obecné dějiny, dějiny literatury, církevní dějiny (v případě poutí na svatá místa a misionářských cest) či dějiny techniky. Nás samozřejmě bude cestovatelství v této práci zajímat z hlediska dějin literatury.

2.1 Cestopis v období renesance a humanismu

Doba 16. století byla věkem zámořských objevů. Dobyvatelské výpravy do Evropy přinášely nejen bohatství z cizích zemí, ale i nové zeměpisné poznatky. Střední Evropu však

¹³ Lúkiános ze Samosaty (kolem 120–180) byl starověký řečník, satirik a filosof, který psal řecky. Jeho dílo bylo velmi oblíbené, i když nepsal lidovou řečtinou své doby, nýbrž slohem i jazykem klasické doby. Pod jeho jménem se uvádí 80 spisů, z nichž asi 70 je pravých. Díky satirě *Pravdivé příběhy* (Alétheis historiai) je někdy označován za jednoho ze zakladatelů science fiction. Lúkiánovo dílo se těšilo velké pozornosti v humanismu a Erasmus Rotterdamský vydal spolu s Thomasem Morem roku 1506 jeho spisy. Hodně se četl také v osvícenství, kdy se podle jeho popisů malovaly obrazy i psaly divadelní hry. Více: ŽELEZNÝ, Ivo: *Stvořitelé nových světů*. Doslov. Praha 1980.

¹⁴ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*. Praha, Litomyšl 2010, s. 12.

tehdy tíží strach z osmanské expanze. Osmanští Turci pronikali na Balkán intenzivně již ve 14. a 15. století, ve století 16. však začali ohrožovat i střední Evropu. Dobytí Cařihradu v roce 1453 znamenalo definitivní konec byzantské říše a osmanská říše tím získala nové, velmi výhodně položené hlavní město, ležící z geografického hlediska již na evropském kontinentu.¹⁵

Je tedy zřejmé, že čas, kdy bude osmanská říše nazývána „*nemocným mužem na Bosporu*“, byl ještě velmi daleko. Mezi osmanskou říší a jejími vazaly na jedné straně a habsburskou monarchií na straně druhé panoval celé 16. a 17. století válečný stav, který přerušovala krátká období vratkého míru, občas vzájemnými dohodami na určité období prodlužovaného. V těchto dobách měla habsburská monarchie v Cařihradu svého vyslance a význam měla i diplomatická jednání, jichž se účastnila poselstva habsburských císařů putující do sultánova sídelního města.¹⁶

České země nebyly Turky bezprostředně ohroženy, i přesto se ve válkách s Turky vyznamenali mnozí čeští šlechtici a spousta dalších bojovníků. Cestování motivované politickými a diplomatickými pohnutkami začalo hrát významnou roli v českém státě zejména po roce 1526. Podobné cesty mj. přispívaly k poznání, že na domácí problémy je třeba nahlížet v širším politickém kontextu.¹⁷

Jedny z těch nejzajímavějších diplomatických cest jsou právě ty, které směřovaly na východ, do osmanské říše, popřípadě do mnohem vzdálenější Persie. V 16. století byla již osmanská říše faktorem, s kterým bylo nutno počítat, a proto se zde začínají rozvíjet pravidelné diplomatické styky s Vysokou portou. Ve zmíněné době hrála značnou úlohu diplomatická poselstva.

Pokud jde o literaturu dané doby, měšťanstvo začíná v 16. století dobývat přední pozice v literárním světě a okruh čtenářů se tak rozšiřuje. Literatura už není jen záležitostí šlechtických kruhů nebo duchovenstva. Cílem autorů je například poskytnout čtenáři poznatky z vědních oblastí, které byly doposud dostupné pouze v latině. S tím souvisí nárůst překladů významných spisovatelů (například Cicero nebo Petrarca). Autorský zájem již není tolik

¹⁵ Sultán Süleyman (1520–1566) považoval na rozdíl od svého předchůdce expanzi proti křesťanským státům za svoji prioritu – jeho vojska v roce 1521 dobyla Bělehrad a v roce 1526 porazila u Moháče českého a uherského krále Ludvíka Jagellonského, jenž během útěku z bojiště zahynul. Roku 1529 Turci poprvé stanuli před hradbami Vídně, město však nedobyli a museli se stáhnout. Více např. ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 2009.

¹⁶ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*, s. 66.

¹⁷ Například čeští politici, kteří se zúčastnili poselstev habsburských panovníků do zahraničí, se sblížovali se svými stavovskými kolegy v jiných zemích monarchie a často dospívali ke stanoviskům císařskému dvoru nepříznivým. Na cestách s politickým nebo diplomatickým zaměřením se ambiciózní šlechtici z českých zemí dostávali do vysoké politiky. Vraceli se obohaceni zkušenostmi, získali nevšední kulturní i politický rozhled, ale u některých to byla také skepse (například Karel starší ze Žerotína). BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 68.

soustředěn na náboženskou oblast, své místo zde nacházejí i světské otázky, obohacuje se literární tematika. Literatura se v duchu humanismu orientuje na člověka a jeho praktické potřeby v životě, uplatňuje se v ní čím dál víc funkce poznávací. Silný příval nových informací si přirozeně žádá literární zpracování, širší čtenářské publikum chce zprávy o okolním světě, seznamovat se s cizími literaturami. Autoři tak cítí potřebu čtenáře vzdělávat, usilují o tvorbu české naukové literatury. Zábavná literatura a s ní také poezie jsou odsouvány na periferii.¹⁸ Literární a myšlenkové směry a proudy od sebe nelze přímo oddělovat, protože se vzájemně prolínají a jejich návaznost je pozvolná. Zatímco u nás začíná po skončení husitských válek převládat složka humanistická, přirozeně ještě doznívají i tendence pozdního středověku a postupně se splétají nitky vedoucí k baroku. Česká cestopisná literatura se rozvíjí právě po skončení husitských válek, kdy nastává klidnější období a ožívá kulturní život. České země se dostávají z izolace, lidé touží poznávat svět a někteří o svých cestách referují písemnou formou. Jedním z literárních žánrů, který v období humanismu a renesance prodělává nový vývoj a vnitřní diferenciaci,¹⁹ je právě tedy cestopis.

České cestopisy máme doloženy sice až od poloviny 15. století, to ale neznamená, že by naši předkové o cestování nejevili zájem. Cestování samotné tvořilo součást společenského i soukromého života každého jednotlivce od nepaměti. V minulosti se naši předkové vydávali na cesty z důvodů politických a správních, např. na říšské sněmy, ke dvoru panovníka, jindy z důvodů politicko-náboženských, právních a obecně kulturních.²⁰

Přáním většiny křesťanů bylo bezpochyby zhlédnout Svatou zemi či další místa symbolicky spjatá s počátky křesťanství. Křesťané také navštěvovali významná poutní místa Evropy, z nichž nejproslulejším byl svatý Jakub ve španělském Santiagu. Bližší našim zemím však byla města jako Řezno, Kolín nad Rýnem a další, kam také směřovaly trasy putujících křesťanů.²¹

Jiný důvod k cestování měli studenti, kteří odcházeli s touhou po vzdělání na zahraniční vysoké školy, často do různých měst, neboť ve středověku nebyly jednotlivé disciplíny soustředěny vždy na jednu univerzitu do jednoho města. Možnost studovat v

¹⁸ SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*. Magisterská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury. FF MU. Brno 2010, s. 14.

¹⁹ PETRŮ, Eduard: *Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách. Vzdálené hlasy (Studie o starší české literatuře)*. Olomouc 1996, s. 233–245.

²⁰ SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*, s. 6.

²¹ BENEŠ, Zdeněk: *Cestování do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa*. In: BOBKOVÁ, Lenka–NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování ve společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae Philosophica et Historica, Studia Historica II 1995, s. 138. Více např. BLÁHOVÁ, Marie: *Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II. Ústí nad Labem 1997, s. 39–53.

zahraničí přispěla k rozšíření obzorů jednotlivce, zdokonalení v komunikaci v cizím jazyce i zlepšení jeho pozice po návratu do vlasti.²²

Zřídka se setkáváme s případy, kdy podnětem k cestování byla samotná cestovatelská touha po nových zkušenostech, poznáním nových zemí, jako například u Lva z Rožmitálu²³ nebo u Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic.²⁴ Také Václav Vratislav z Mitrovic,²⁵ jakožto zanícený čtenář cestopisného pojednání Ogiera Ghislaina de Busbecqa,²⁶ toužil zažít zahraniční cestu a jako členu Kreckwitzova diplomatického poselství se mu touha cestovat za hranice monarchie splnila.

Blízko k takovýmto výpravám mají také cesty za uměním. Často cestovali umělci nebo osoby do umění zainteresované zhlédnout originální díla věhlasných mistrů či významné památky. Z těchto cest se dochovaly nejen záznamy některých cestovatelů, ale také cenné kresby, jež dnes slouží jako svědectví o dobové podobě určitých lokalit.²⁷

Z výše uvedeného je možná už zřejmé, že cestopisná literatura se u nás objevuje velmi pozdě. Můžeme spekulovat, proč tomu tak bylo. Borovička ve svém díle uvádí, že: „...*Jednou z možností je, že nejstarší cestopisná díla, prostě neznáme, že se nedochovala. Jinou představuje fakt, že próza v českých zemích vznikla relativně pozdě. Bez významu není ani zásah husitství a husitských válek do literárního vývoje.*“²⁸

Česky psaná próza se u nás rozvíjí od šedesátých let 14. století poměrně bohatě, je zastoupena všemi druhy epiky, ale cestopisná literatura tehdy ještě nevzniká. Do literárního vývoje, který mohl vyústit ve vznik původní české cestopisné literatury, zasáhlo již také

²² SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*, s. 8.

²³ Cestopis zachycuje dobrodružné příhody českého velmože a jeho družiny z cesty, kterou podnikal v letech 1465–1467 ve službách Jiřího z Poděbrad po dvorech západoevropských panovníků. Přímý účastník výpravy si všímá zemědělství, vojenských věcí, etikety na dvorech, výstavnosti měst a vsí, zvyklostí společenského styku a různých zábav. Vlastní text původního českého díla, vzniklý na přelomu 60. a 70. let 15. století a připisovaný literární historii Václavu Šaškovi z Bírкова, se nezachoval. Známe až jeho latinské zpracování, které o století později pořídil a roku 1577 vydal moravský humanista Stanislav Pavlovský.

²⁴ Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461–1510) byl český humanistický básník, prozaik a cestovatel, příslušník jednoho z čelných českých šlechtických rodů, horlivý katolík, prelát, úředník a dvořan krále Vladislava II. Jagellonského.

²⁵ Václav Vratislav z Mitrovic (zvaný *Tureček*, 1576–1635) byl český šlechtic, známý v českých dějinách pro svůj poutavě zpracovaný cestopis, v němž popisuje své zážitky z diplomatické výpravy a několikaletého zajetí v osmanské říši. Svému rodu zajistil v pobělohorské době vyzdvihnutí mezi významné rody Českého království.

²⁶ Ogier Ghiselin de Busbecq (1520–1592) byl diplomat ve službách rakouských panovníků. Stejně jako děd a otec si zvolil životní dráhu ve státní službě. Kolem roku 1552 nastoupil do služby k Ferdinandu I. Nejdříve byl v roce 1554 vyslán do Anglie, brzy potom byl jmenován velvyslancem v osmanské říši u dvora sultána Sulejmana Nádherného. Právě během svého pobytu v Istanbulu napsal své nejznámější dílo. Mj. byl nadšený sběratel, sbíral cenné rukopisy, vzácné mince, rostliny a různé kuriozity.

²⁷ Nebyly však jen cesty pokojného charakteru, konaly se také výpravy a vojenská tažení. Výše jsem již uvedla, že v 16. století byla habsburská monarchie ohrožována osmanskými výboji, a i české země se podílely na opakovaných taženích do Uher.

²⁸ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*, s. 29.

zmíněné husitství. Obrátilo společenský vývoj zcela jiným směrem, což se samozřejmě odrazilo i v literatuře. Cestopis v atmosféře teologických sporů a ustavičných vojenských konfliktů těžko mohl najít své místo.

Český cestopis se pak v 16. století ubírá několika vývojovými směry, je charakteristický svou různorodostí. Vykazuje vlastnosti, které jsou v dnešní době charakteristické pro literaturu faktu. Slučuje se v něm soubor věcných informací s líčením subjektivních cestovních zážitků a příhod. Autor renesančního cestopisu se snaží o pravdivost, dokumentárnost, pracuje s fakty, zprostředkovává čtenáři pravdivé informace o životní skutečnosti. Chce realisticky popsat to, co sám viděl, slyšel, prožil a podělit se o to s domácím publikem. Čtenář se jeho prostřednictvím seznamuje s procesem poznávání neznámých zemí a svatých míst. Cestopis se v průběhu 16. století stal jedním z žánrů, jehož oblíbenost rostla, protože byl založený na přímém a pravdivém zobrazování reality. Zvláště populárními se pak staly renesanční cestopisy s již zmíněnou tematikou poutí do Svaté země. Přinášely čtenáři obraz „země zaslíbené“, založený na pravdivé, subjektivní zkušenosti autora. Ten navíc čtenáři zprostředkoval velké množství informací z historie i současnosti Svaté země. Toto dobové zobrazení Svaté země bylo nejsilněji ovlivněno *Písmem svatým*, které představovalo základní subtext těchto cestopisů.²⁹

Starší česká cestopisná literatura nebyla žánrově přesně vymezená, složka beletristická se prolínala se složkou populárně naučnou, vlastní vyprávění doplňovaly historické údaje a citáty z *Bible* nebo odkazy na jiné autority. Jak poukazuje Zdeňka Tichá, žánr staročeského cestopisu kolísá nejen v rámci jednoho díla, ale i v rámci celého tohoto písemnictví – díla mohou mít jednu podobu deníkových zápisků, jindy vynikají svým uměleckým zaměřením.³⁰

Cestopis má tedy mezi literárními žánry specifické postavení. Především je literaturou bytostně světskou. Plní funkci naučnou, faktografickou a současně zábavnou i literárně uměleckou. Dobrý cestopis je schopen napsat pouze autor, který v sobě slučuje vlastnosti schopného beletristy a zároveň fundovaného geografa. Tak je tomu dodnes a bylo tomu tak i v minulosti, jen s tím rozdílem, že středověk hranici mezi odbornou a uměleckou literaturou neznal. Borovička tvrdí, že: „...*Míra subjektivního přístupu, její vyváženost s faktografickou stránkou díla je základním předpokladem napsání dobrého cestopisu. Autor musí zvažovat, do jaké míry se nechá ovládnout svými pocity a dojmy a do jaké zůstane objektivní. Při přílišném potlačení osobních dojmů vzniká suchopárné čtivo, jestliže však subjektivní pocity nadměrně*

²⁹ SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*, s. 14.

³⁰ TICHÁ, Zdeňka: *Jak starí Čechové poznávali svět. (Výbor ze starších českých cestopisů)*. Praha 1984, s. 28–29.

*převládnou, vzniká dílo, jehož faktografická hodnota je přinejmenším sporná. Umění cestopisu znamená právě citlivě vyvážit tyto dvě stránky tvorby. To je ovšem ideální požadavek, který na starší díla nemůžeme uplatňovat.*³¹

Pokud jde o předbělohorské období, pro literární útvar označovaný současnou terminologií jako *cestopis*, nacházíme v této době různá označení, jako *deník*, *příhody*, *cesta*, *jízda*, *putování*, *historie* a další, což dokazuje značnou nevyhraněnost cestopisu v tehdejšímu systému žánrů. Podle Kopeckého byla tato žánrová nevyhraněnost způsobena přítomností několika výkladových rovin, jako je vedle roviny zeměpisné rovina historická, umělecko-historická, národopisná, přírodopisná, ekonomická, náboženská aj. Žánrově pak cestopis náleží mezi geografii a beletrii, přičemž jeho dominantní složku tvoří odborné poučení, jež je propojeno se zábavným podáním.³²

Josef Hrabák řadí cestopis na rozhraní literatury krásné a věcné mezi další útvary (esej, literaturu faktu, paměti), které chtějí informovat o určitém faktu nebo objevu, ale současně usilují o umělecký výraz. Cestopis sem lze podle Hrabáka zařadit, protože spojuje hledisko literatury věcné i zábavné, a zároveň dodává, že v současné době se přesouvá cestopis z oblasti beletrie do oblasti literatury faktu, a tak dnes cestopis splývá vlastně s reportáží nebo s fejetonem. Literárním faktem pak činí cestopis to, že autor vypravuje o svém osobním postoji k věcem a lidem, se kterými se na cestě potkal. Kdy by se tento subjektivní moment ztratil, cestopis by přešel do oblasti odborné literatury geografické, folkloristické apod.³³

Vidíme, že cestopis je žánr poněkud složitější a Kopeckým naznačená nevyhraněnost se zdaleka neprosazuje jen ve starší české literatuře, nýbrž má přesah i do současné teorie literatury. Podobného názoru je i Zlatko Klátik, jenž pociťuje hranice žánru cestopisu za proměnlivé, když dodává, že: „...cestopis nemožno pokladať za pevnú a vyhranenú druhovú stavbu, ale za pohyblivú a pružnú štruktúru, ktorá sa v stretávaní s inými druhmi obohacuje a nadobúda novú tvárnosť.“³⁴

³¹ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 30.

³² KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno 1979, s. 90.

³³ HRABÁK, Josef: *Poetika*. Praha 1977, s. 340–343.

³⁴ KLÁTÍK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*, Bratislava 1968, s. 34.

2.1.1 Autoři renesančních cestopisů

Abychom se už dotkli některých konkrétních osobností, zopakujme, že tedy první původní cestopisy se v české literatuře objevují v 15. století. První z nich *Deník poslův krále Jiřího ke králi francéskému Ludvíkovi XI. léta 1464 vyslaných od panoše Jaroslava* líčí cestu poselstva krále Jiřího z Poděbrad k francouzskému králi. Základem vyprávění však není popis samotné cesty, ale spíše vyličení jednání s králem. Má formu poznámek z cest, sloužící k oživení paměti po návratu domů, ne k vydání pro širší okruh čtenářů. Oproti tomu *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa v letech 1465–1467* Václava Šaška z Bírкова,³⁵ které popisuje také diplomatickou cestu, už má výraznější literární rysy. Nosnou linií vyprávění už nese samotná cesta a autor zde přináší řadu cenných informací o zemích, jimiž prochází. Ještě však stále není humanistickým učeneckým cestopisem v pravém slova smyslu.³⁶

Místem, kam směřovala řada českých cestovatelů, byla již několikrát zmíněná Svatá země. Jedním z nich byl také Jan Hasištejnský z Lobkovic.³⁷ Jeho dílo *Putování léta páně 1493 k svatému hrobu vykonané* (1538) je ve vývoji českého cestopisu přelomové. Vychází sice z dosavadní tradice cestopisu (například deníkový charakter), ale již se u něj objevují nové rysy – například celková koncepce díla je u něj předem promyšlená. Líčí cestu tam, zážitky z pobytu, cestu zpět, a navíc přidává ještě soubor věcných informací, čímž sleduje i didaktické cíle. Odlisný pohled na Svatou zemi podává Martin Kabátník,³⁸ prostý řemeslník a člen jednoty bratrské v díle *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta* (sepsané Adamem Bakalářem). Kabátník podává informace z pohledu prostého člověka bez vzdělání, jeho dílo je založeno na zachycení zážitků z cesty, informace v něm jsou praktické a názorné. Jde v podstatě o cestovní reportáž.

³⁵ Václav Šašek z Bírкова byl český spisovatel a šlechtic. Původem byl zeman, později byl povýšen na rytíře. Účastník poselstva krále Jiřího z Poděbrad (1465–1467, pod velením Lva z Rožmitálu). S tímto poselstvem dojel do Anglie, Nizozemí, Francie, Španělska a Portugalska, dostal se až na mys Finisterre, zpět se vyslanci vrátili přes severní Itálii a rakouské země.

³⁶ SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*. Magisterská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury. FF MU. Brno 2010, s. 31.

³⁷ Jan Hasištejnský z Lobkovic (1450–1517) byl český šlechtic, humanista a diplomat ve službách krále Vladislava Jagellonského z hasištejnské větve Lobkoviců. V období humanismu a renesance do Svaté země ještě samozřejmě putovali další čeští autoři, například Martin Křivoústý, nebo mladší bratr Jana Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (jeho cestopis se nedochoval).

³⁸ Martin Kabátník (1428–1503) byl český cestovatel a spisovatel, člen jednoty bratrské. Roku 1490 byl členem poselstva jednoty bratrské, které bylo vypraveno do Jeruzaléma a Egypta, aby tam hledalo původní křesťanské církve, které se nezpronevěřily původnímu křesťanskému poslání. Toto byla víceméně snaha jednoty vyřešit vlastní problémy nalezením původního křesťanství, které by přijala jako morální autoritu. Daný úkol se sice Kabátníkovi nepodařilo splnit, ale jeho zápisky z cest přinesly soudobým čtenářům velké množství důležitých informací.

Cestování, a hlavně pak cesty do Svaté země, byly v 16. století dost populární a stejně tak rostl i čtenářský zájem o cestopisná díla, přinášející velké množství informací o vzdálených zemích. Soudobý čtenář tak jejich prostřednictvím mohl poznat (svatá) místa, na která by se jinak sám nedostal. Cestopisy s tematikou Svaté země přispívaly k lepšímu pochopení *Bible*, utužovaly křesťanskou víru čtenářů, obohacovaly jejich duchovní svět. Celkově rozšiřovaly pojem o světě, přinášely mnoho cenných informací o zvycích a poměrech v cizích zemích a mohly inspirovat další cestovatele.

Zlatým obdobím ve vývoji cestopisu, jak jsme již zmínili, je 16. a 17. století. Ono 16. století, jakožto století zámořských objevů, nebo spíše zámořské expanze Evropy a století humanismu, knihtisku a vytváření mezinárodní čtenářské obce, bylo logickým obdobím vzestupu zájmu lidí v Evropě, Čechy nevyjímaje, o cesty, cestování a cestopisnou literaturu.³⁹

Pokud jde o konkrétní díla této doby, zvláštní pozornost si zasluhují zejména *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* (1563) Oldřicha Prefáta z Vlkanova⁴⁰ a *Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté* (1608) Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic,⁴¹ které už představují humanistický cestopis v jeho pravé podobě. V nich vrcholí vývojová linie cestopisné literatury faktu. Je to právě tento druh cestopisu, který nepotlačil beletristické vyprávění o zážitcích z cestování, ale spojil ho s naukovými pasážemi v jeden celek. Stojí na rozhraní krásné a naukové literatury. Cestopisy se ale navzájem liší. Harant se více než Prefát opírá o znalosti z odborné literatury a hojně z ní cituje, čímž staví své vzdělání na odiv čtenáři a některé pasáže pak mohou působit nudně.⁴² Jinak je ale vypravěčem vtipným, duchaplným, bystře pozorujícím a bystře ironizujícím to, co je pro Evropana a šlechtice nezvyklé, co je nelogické, co si zasluhuje pousmání. Oproti Prefátovi je ale málo

³⁹ BINKOVÁ, Simona–POLIŠENSKÝ, Josef: *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha 1989, s. 10.

⁴⁰ Oldřich Prefát z Vlkanova (1523–1565) byl český spisovatel, matematik, astronom a cestovatel. Pocházel z bohaté měšťanské erbovní rodiny. Studoval ve Wittenbergu, Lipsku, Benátkách, Římě a Praze. V letech 1546–1547 absolvoval cestu do Palestiny, v roce 1552 navštívil Španělsko.

⁴¹ Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic (1564–1621) byl český spisovatel, šlechtic, válečník, diplomat, cestovatel a hudebník, příslušník rodu Harantů z Polžic a Bezdružic. Ovládal latinu, řečtinu, němčinu i italštinu, byl vzdělán v historii, geografii, teologii, politice, matematice i přírodních vědách. Svých válečných zkušeností využil po roce 1618, kdy se účastnil bojů na straně českých stavů. Po bitvě na Bílé hoře byl zajat a 21. června 1621 sťat na Staroměstském náměstí v Praze.

⁴² Harantův cestopis se snaží být především informativní. Z postupů převládá popis, místy jsou vloženy krátké příběhy. Autor často odkazuje k jiným antickým nebo křesťanským osobnostem a dílům (v odkazech použil na 600 domácích a zahraničních spisů). Neemocionalita a věcnost vyjádření dává textu silný náboj autentičnosti a paradoxně tak ve čtenáři vyvolává spoluúčasť, napětí či obavy o osud hrdinů. Dílo si klade cíle spíše didaktické a naučné, snaží se podat určitou míru poznání Předního východu. SLANAŘ, Otakar a kol.: *Obsahy a rozborů děl (k Literatuře – přehledu SŠ studia). 245 děl z české i světové literatury*. Třebíč 2006, s. 56. Více např. BENEŠ, Zdeněk: *Cestování do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa*. In: BOBKOVÁ, Lenka–NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování ve společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae Philosophica et Historica, Studia Historica II 1995, s. 138–141.

kritický, na stejnou rovinu klade pravdu i pověru. Prefát je sice také věřící, ale zároveň pochybuje, nevěří slepě všemu, co slyší.⁴³

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, kteréž v tureckém hlavním městě Constantinopoli viděl, v zajetí svém 1591 zkusil a sám léta 1599 sepsal jsou dalším pravým humanistickým cestopisem. Cesta Václava Vratislava z Mitrovic směřuje, stejně jako Prefátova a Harantova cesta, do exotických krajin, ne však do Svaté země, ale tentokrát do Turecka a jeho hlavního města Konstantinopoli. Od výše zmíněných cestopisů se liší také účelem cesty. Mitrovicova cesta nebyla motivována náboženstvím, ale politikou.⁴⁴

2.2 Cestopis v 18. a 19. století

18. století bylo období výrazných společenských změn. Především na jeho sklonku už cestovatelé pronikající do dosud neznámých či málo známých míst nadržují v ruce kříž, ale kompas nebo sextant.

Tato doba – období osvícenství a romantismu – je v dějinách českých zemí charakterizována postupným odlivem zájmu o kavalírské cesty. Borovička k tomu uvádí: „Jestliže v průběhu 17. století zahrnovaly uvedené cesty především významná střediska náboženského a církevního života či mocenská centra, v „osvíceném“ 18. století jejich směr stále výrazněji ovlivňovala střediska vzdělanosti, osvěta a moderního podnikání.“⁴⁵ V této době ovšem neměli „kavalíři“ výraznější motivaci zprostředkovávat své zážitky širší veřejnosti.⁴⁶

V bibliografické části Jungmannovy *Historie české* můžeme vysledovat, jak se zájem o vzdálené kraje (na konci 18. a v první polovině 19. století se pozornost evropských cestovatelů soustřeďovala například na africké vnitrozemí – motivací nebyla jen touha vědecky poznávat dosud neprobádané končiny černého kontinentu, ale v neposlední řadě tu hrály roli zájmy ekonomické) objevuje zároveň se zájmem o vlastní národ a vlast koncem 18. století, tzv. na počátku doby národního obrození.⁴⁷

⁴³ SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*, s. 42.

⁴⁴ Více např. SEDLÁKOVÁ, Monika: *K žánru Příhod Václava Vratislava z Mitrovic*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury FF MU. Brno 2005; VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zkusil a po šťastném do vlasti navrácení sám léta páně 1599 sepsal. Poznámka životopisná*. Praha 1977.

⁴⁵ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 321.

⁴⁶ V této době své cesty podnikla řada šlechticů z českých zemí, například Rudolf a Jan Karel Chotkové, Jaroslav, Leopold, Zdeněk a Karolína ze Šternberka, aj.

⁴⁷ V duchu této módy vydal například František Palacký roku 1827 cestopis, deník panoše Jaroslava.

V souvislosti s rozvojem demokracie v evropském měřítku během 19. století přestávalo být cestování výlučnou záležitostí osob v jakémkoliv slova smyslu privilegovaných – na rozdíl od minulosti se cestovatelé rekrutují ze všech sociálních vrstev. Oproti předcházejícím obdobím je to velká kvalitativní i kvantitativní změna. To vše souviselo také s vnitřní politickou, kulturní i ekonomickou situací v českých zemích.⁴⁸ Jako příklad můžeme uvést například obnovení českého politického tisku, který měl velký význam pro tehdejší českou společnost.

Pro toto období je také typické, že výpravy z českých zemí se odehrávaly na pozadí procesu utváření novodobého českého národa. Výrazným mezníkem v tomto ohledu byla 90. léta, kdy nastupovala nová umělecká generace, která kriticky pohlížela na uplynulá desetiletí národního zápasu a hledala pro něj novou náplň. Jak dokresluje Borovička: „*V české společnosti se zvolna začal zabydlovat pocit samozřejmosti národní existence. Česká společnost dozrála a měla nyní všechny znaky moderní národní a občanské společnosti.*“⁴⁹

Přejdeme-li k literatuře, za první novodobý cestopis považujeme *Cestu do Itálie* obrozeneckého básníka a důstojníka rakouské armády Miloty Zdirada Poláka,⁵⁰ vydanou poprvé v roce 1820. Dlouhá léta pak nevzniklo dílo alespoň trochu srovnatelné.⁵¹ Uvést bychom mohli ještě *Obrazy z Rus* Karla Havlíčka Borovského,⁵² které však byly za jeho života publikovány jen jako jednotlivé cestopisné črty časopisecky (v knižní podobě až roku 1886).

Až dvacet let po Polákovi si čtenář mohl přečíst cestopisné dílo básníka Jana Kollára *Cestopis, obsahující cestu do horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko* (Pešť 1843).⁵³ Jedna z vln, kdy vyjela do světa řada českých novinářů a literátů, nastala po obnovení ústavnosti v šedesátých letech 19. století. I když nemůžeme hovořit o tom, že by některý z autorů napsal skutečný cestopis, nemůžeme nezmínit některé cestopisné črty, a to především ty od Jana Nerudy,⁵⁴ které shrnul do tří knih *Pařížské obrázky* (1864), *Obrazy z ciziny* (1872) a *Menší cesty*

⁴⁸ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 390.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Milota Zdirad Polák (1788–1856) odjel do Itálie v roce 1815 a působil tam jako důstojník vítězné rakouské armády. Zároveň dohlížel na vykopávky v Pompejích, podnikané generálem Kollerem, a v Neapoli strávil tři roky. Velmi se zajímal o tamější kulturu, což bylo spojeno s jeho zájmem o historii, ve které již měl mnohé znalosti. Ve svém žánru představuje první velké dílo obrozenecké prózy, zmiňuje se v něm například o italském způsobu života, o řemeslu, obchodu, zemědělství i veřejné správě.

⁵¹ BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*, s. 551.

⁵² *Obrazy z Rus* vznikly na základě osmnáctiměsíčního pobytu Karla Havlíčka Borovského v carském Rusku od ledna 1843 do července 1844. Poprvé text vyšel jako příloha v *Pražských novinách*. Soubor článků ukazuje na autorův myšlenkový přerod (z původního rusofila).

⁵³ Další jeho cesta do Itálie je popsána v díle *Cestopis druhý* (1863), který však vyšel až po jeho smrti.

⁵⁴ Neruda procestoval Balkán, navštívil Cařihrad, Palestinu, Egypt, Itálii či Francii. Své cestopisné fejetony uveřejňoval pod čarou v deníku *Hlas* a zejména v *Národních listech*. Tyto jeho cestopisné fejetony měly nadprůměrnou literární úroveň. BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*, s. 552.

(1877), Vítězslava Háalka, Josefa Václava Sládka a jeho *Americké obrázky*, Serváce Hellera *Pohled na Moskvu* (1868), *Petrohradské kaleidoskopy*, *Studie ze severní Paříže* (1877). Neprávem pozapomenuto bývá také dílo prozaika i dramatika Josefa Štolby (1846–1930).⁵⁵ A svoje místo v rámci české cestopisné tvorby 19. století zaujímá Jiří Guth-Jarkovský (1861–1943).⁵⁶

Většinu autorů v této době přitahovaly slovanské země. Tam bychom mohli zařadit například Svatopluka Čecha (ten navštívil Rusko, kam cestoval přes Polsko a Ukrajinu a jeho cílem byl Kavkaz). Dnes již málem zapomenutý prozaik a novinář Josef Holeček (1853–1929), autor desetisvazkové románové epeje *Naši*,⁵⁷ si zamiloval především země jižních Slovanů.⁵⁸

⁵⁵ Například *Za oceánem* (1874–1876), *Ze západní Indie a Mexika*, *Americké povídky* (1883), *Na skandinávském severu* (1884), *Za polární kruh* (1890) a nejčtenější *Klepy z cest* (1872).

⁵⁶ Jarkovský patřil k nejcestovalejším Čechům své doby, a to především díky jeho činnosti u Mezinárodního olympijského výboru.

⁵⁷ Jde o desetidílnou kroniku jihočeského života. Toto rozsáhlé dílo vznikalo od konce 80. let 19. století a bylo dovršeno až na konci spisovatelova života. Tento prozaický epos je životním Holečkovým dílem. Zobrazuje v něm jihočeskou vesnici kolem poloviny 19. století, její patriarchálnost i postupný rozklad vlivem kapitalistického podnikání. Vyzdvihuje lásku sedláků k rodné půdě, mravní a náboženskou opravdovost. Záběr událostí se rozšiřuje z rodiny na celou obec, v posledních dílech je patriarchální život obce vřazen do historických událostí za prusko-rakouské války. Pojítkem cyklu jsou dva selské rody Kojanů a Králenců. Josef Holeček dílo nedokončil.

⁵⁸ Josef Holeček se v letech 1875–1877 se zúčastnil osvobozeneckých bojů Jihoslovanů proti Turkům. Oblíbil si zejména Černou Horu, která se stala tématem jeho cestopisných próz. Černohorce považoval za ideální společenství, chráněné před rozkládanými vlivy okolního světa. Na konci století se Holeček ve své publicistice začíná zajímat také o Rusko. BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny země Koruny české*, s. 555.

3. BALKÁN V ČESKÉM KULTURNÍM PROSTŘEDÍ

3.1 Historicko-kulturní kontext

„Bílé místo na mapě Evropy“. Tak by se dal po dlouhá století, i přes výše zmíněné informace, charakterizovat Balkán, co se týče cestopisného zájmu o něj. Do konce 18. století se na Balkánský poloostrov cestovalo hlavně z obchodních, politických a náboženských důvodů – časté byly zejména cesty do Svaté země. Většina cestovatelů ze západu Balkánem pouze projížděla, protože cílem jejich cesty byl Istanbul nebo místa dále na východ. Balkán rozhodně nebyl cílovou destinací, spíše tranzitním prostorem. Tito cestovatelé ve svých cestopisech, svých poznámkách či črtách většinou zaznamenávali to, co viděli, co na své cestě objevili, co bylo s ohledem na jejich zvyky a tradice odlišné či udivující. Smyslem jejich psaní bylo především prostřednictvím různých dobrodružných historek čtenáře pobavit – nejednou se tak stalo, že si události nebo situace přibarvovali, zkreslovali a dramatizovali. Častým tématem tak byl například sultánův harém a jeho milostné avantýry.

Samozřejmě, že někteří z cestovatelů putovali i přes tehdejší území osmanské Bosny.⁵⁹ Za první významnější cestopisné dílo zmiňující se o Bosně a Hercegovině je považováno dílo italského cestopisce Alberta Fortise⁶⁰ *Cesta po Dalmácii* (1774, *Vijaggio in damacia*). V tomto cestopisném díle autor zidealizoval prostředí Dalmatského Záhoří,⁶¹ které tehdy patřilo právě k bosenskému pašalíku. Tamější obyvatelé byli vykresleni jako vznešení divoši nezkažení civilizací. Neopomenutelná je také skutečnost, že v této knize se také poprvé objevil text známé

⁵⁹ Bosna a Hercegovina je země ležící na severozápadě Balkánského poloostrova. Je pro ni charakteristické míšení etnik a náboženství. První zmínka o ní pochází už z poloviny 10. století, a to z pera byzantského císaře Konstantina Porfyrogeneta ve spise *De administrando imperio*. Bosna je v něm popisována jako malé území mezi hrady Katera a Desnek – tj. území na horním a středním toku řeky Bosny. Bosna v dalším období spadala pod řadu různých státních útvarů – patřila k byzantské říši chorvatskému království, srbskému království Zeta, či k Uhrám. Významné v jejích dějinách je období druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století, kdy existovala jako relativně silný a samostatný stát. Tento stav byl narušen v 15. století separací jižní oblasti, kde známou pod názvem Hercegovina. Definitivní konec samostatného státu představovalo obsazení bosenského území osmanskými Turky v roce 1463. V době turecké nadvlády velká část místního křesťanského obyvatelstva konvertovala k islámu. Ostatní konfese než muslimové – pravoslavní, katolíci či židé – představovali poddané obyvatelstvo, tj. ráju. Po berlínském kongresu v roce 1878 se na území osmanské Bosny dostalo pod okupační správu Rakouska-Uherska. V roce 1908 Rakousko-Uhersko Bosnu a Hercegovinu anektovalo.

⁶⁰ Alberto Fortis (1714–1803) byl italský kněz a přírodovědec, první cestovatel, který „objevil“ Evropě jadranské přímoří. Vystudoval seminář v Padově a stal se řeholníkem řádu augustiniánů.

⁶¹ Oblast u hranice s Bosnou a Hercegovinou, rozkládající se mezi horskými masivy Kozjak, Vilaja a Mosor (odtud také pak název „záhoří“).

lidové epické básně *Hasanaginica*⁶² – báseň, která nadchla mnohé evropské intelektuály a spisovatele a podnítila je ke studiu slovanského lidového písemnictví.⁶³

3.2 Probouzení zájmu o Balkán v českém prostředí na přelomu 19. a 20. století

Za rozkvět zájmu o slovanské, resp. balkánské země u nás můžeme považovat začátek 19. století. Díky myšlenkám osvícenství, francouzské revoluce a kulturním vlivům romantismu se u nás formovala moderní česká společnost a české národní vědomí. Významným aspektem české národní ideologie bylo vědomí slovanské vzájemnosti.⁶⁴ V té době také vzniká česká slavistika a její čelní představitelé, jako například Josef Dobrovský, Jan Kollár, Pavel Josef Šafařík a další se začínali zaměřovat i na kulturu a jazyk ostatních Slovanů žijících na území habsburské monarchie i „evropského“ Turecka.

V kulturním a mentálním horizontu českých elit 19. století je postavení Balkánu jakožto kulturního celku určeno několika faktory. České specifikum oproti západoevropskému vnímání, které se zpravidla orientuje na dichotomii civilizovaného Západu a barbarského Východu, jež v osvícenství nahradila do té doby platnou polaritu Severu proti Jihu, spočívá mimo jiné právě ve zvláštní afinitě ke slovanským národům jižní Evropy.⁶⁵

⁶² *Hasanaginica* je lidová balada, která je významnou ukázkou sociálních a náboženských poměrů své doby a vztahu obou pohlaví; pojednává o zapuzení věrné manželky agou Hasanem, jejím sňatku s imotským soudcem a náhlé smrti z žalosti nad rozloučením s dětmi. Jejím dějištěm je dalmatsko-hercegovská hranice (město Imotski u Makarske) a účastníky Slované, kteří přešli k muslimské víře.

⁶³ Známou po celé kulturní Evropě ji svým přebásněním do němčiny učinil Johann Wolfgang Goethe.

⁶⁴ Myšlenka slovanské vzájemnosti má své kořeny v hluboké minulosti. Spojení slov „slovanská vzájemnost“ použil a vymezil poprvé roku 1830 Jan Kollár (1793–1852) v *Rozpravách o jmenách, počátcích i starožitnostech národu Slavského a jeho kmenů*. V jeho pojetí se jde o termín novodobý, ale mezi Čechy se vědomí společného původu Slovanů vztahuje už k *Dalimilově kronice*, tj. počátku 14. století – konkrétně ke kapitole, která pojednává o příbuznosti Lecha a Čecha. Zájem o jižní Slovany byl v českých zemích v 19. století velmi silný. Romantický básník Karel Hynek Mácha byl v kontaktu s největším slovinským básníkem Francem Prešerenem (1800–1849) ve 30. letech, ve 40. letech vycházely obšírné články Viléma Dušana Lambla (1824–1895) o Jihoslovanech. Lambl byl přítelem Boženy Němcové a poradcem malíře Josefa Čermáka (1830–1878), který ze svých pobytů ve Slovinsku a Dalmácii a zejména Černé Hoře vytěžil mnoho známých obrazů (*Černohorská domácnost, Únos, Zajatkyně, Raněný Černohorec, Dalmatská svatba, Bosna roku 1877* aj.). Ve 40. letech vydal Pavel Josef Šafařík (1799–1861) svůj *Slovanský národopis* (1842), v 60. letech Karel Jaromír Erben (1811–1870) slovanské pohádky (1853–1929), který se podrobně zabýval životem i historií slovanských národů. Kubův o tři roky starší současník Alfons Mucha (1860–1939) pak celou myšlenku slovanské vzájemnosti, tak aktuální v 19. století, završil svým slavným cyklem dvaceti obřích pláten *Slovanská epopie* (1910–1930). VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 1.

⁶⁵ HELLER, Jan M.: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha 2020, s. 61.

Idea sounáležitosti Čechů a Jihoslovanů se projevuje dvěma hlavními myšlenkovými tendencemi, jež vedou k produkci toho druhého. První z nich je romantizující představa o jihoslovanském boji za svobodu.⁶⁶ Druhá tendence představuje exotizaci jihoslovanského světa jakožto společenství z hospodářského a civilizačního hlediska vývojově nižšího, tím však cennějšího, protože zachovává hodnoty, které jinde vývoj eroduje. Jak uvádí Heller, jde o: „...zvláštní odrůdu českého orientalismu, „kolonialismu bez kolonií“, avšak řídicího se podobnými principy – hledání mravně nezkaženého (tento rys sdílí druhá tendence s první), idylického, bukolického prostředí.“⁶⁷

Můžeme tak říci, že zhruba od poloviny 19. století se začal v českém prostředí vytvářet zásluhou některých literátů, umělců a novinářů, například spisovatele Prokopa Chocholouška, malíře Jaroslava Čermáka, publicisty Josefa Holečka a dalších, kteří se snažili ve své tvorbě přiblížit českému publiku divokost balkánské přírody, pohnuté dějiny tohoto regionu, přežívající archaické formy společnosti a také houževnatý zápas místních obyvatel o vydobytí svobody na osmanských Turcích, romantický a do značné míry idealizovaný obraz jižních Slovanů.⁶⁸ Postřehy z cest se publikovaly zprvu především časopisecky, protože vydávání knih bylo v té době finančně poměrně náročné a mecenášů bylo málo.⁶⁹

Jak uvádí Adin Ljuca, tehdejší balkánské události, o kterých bude ještě pojednáno, se odrazily i v tvorbě českých spisovatelů – například Vítězslava Háška, který psal fejetony ze svých cest, publikoval je časopisecky a později vydal knižně pod názvem *Cestopisy*,⁷⁰ dále díla Elišky Krásnohorské (básnická sbírka *K slovanskému lidu*, Praha 1880), Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického aj.

I čeští malíři pomáhali vykreslit českému čtenáři obraz jihoslovanských zemí, a to včetně Bosny. Objevilo se tak i několik nových obrazů Jaroslava Čermáka⁷¹ inspirovaných

⁶⁶ Autoři zde pracují s poetikou kontrastu, v němž proti sobě stojí hrdinské ctnosti Jihoslovanů a vlastnosti pocíťované jako negativní u příslušníků vlastního národa. Ty jsou podle Josefa Holečka následující: nedostatek národní hrdosti, nedostatek osobní statečnosti, sklánění se před hrubou silou, furiantství, společenská nerovnost apod. CHALUPNÝ, Emanuel: *Z národní a slovanské filosofie Josefa Holečka*. Praha 1923, s. 8. Více také HOLEČEK, Josef: *Zrcadlo naší společnosti*. 1881; ČERNÁ, Milada: *Charakter percepcie srbských, černohorských bosensko-hercegovských literárních a kulturních jevů (do roku 1918)*. In: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (eds.): *Jihoslovanské literatury v českém prostředí*. Brno 1999, s. 74–90.

⁶⁷ HELLER, Jan M.: *Obraz toho druhého v českém cestopise 19. století*, s. 98.

⁶⁸ HLADKÝ, Ladislav (ed.): *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha 2010, s. 13.

⁶⁹ Více např. ŠTOLFOVÁ, Barbora: *Cestopis o Balkáně (v letech 1864–1950)*. Magisterská diplomová práce 2006. Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc. Ústav slavistiky FF MU. Brno 2006.

⁷⁰ Háškovy *Cestopisy* byly souhrnně vydány v roce 1925. Kniha obsahuje články z let 1861–1874, dělí se na několik částí – pro potřeby této práce zmíníme například *Na Černou Horu a do Cařihradu*, *Cařihrad a jeho život*, *Z Černé Vody do srbského Bělehradu*, v *Srbském Bělehradě* aj.

⁷¹ Jaroslav Čermák (1831–1878) byl český malíř, který podnikal cesty do různých zemí. Více o něm např. BOROZAN, Vjera: *Jihoslovanská tematika v díle Jaroslava Čermáka (1858–1878)*. Diplomová práce. Ústav dějin umění FF UK. Praha 2002.

děním na Balkáně (*Únos Hercegovky, Slovanská rája, Mostar, Hercegovští otroci, Návrat na vsi, Na odpočinku se zajatými Hercegovkami*), kde na svých obrazech zachytil hrdinné junáky v bojích za svobodu s „krvelačnými“ Turky, krásu jihoslovanských žen a tamní divoké přírody. I on svými obrazy napomáhal vytvářet silně zromantizované představy o životě na Balkáně.⁷²

Na tomto místě je nutné zmínit jednu z nejdůležitějších osobností té doby. Je jí Konstantin Jireček.⁷³ Ten se kromě své rozsáhlé slavistické činnosti věnoval také cestování. Výsledkem jeho první delší cesty na slovanský jih v roce 1874 byla rozsáhlá cestopisná studie *Srbsko, země a lid*, která se později stala vzorem pro obdobné práce. Jako stálý spolupracovník *Osvěty* a *Světзору* si čtenáři například v roce 1877 mohli přečíst jeho cestopisné črty o dalmatském přímoří a Dubrovniku. Cíl těchto jeho črt byl jasný – byly politicky aktuální a angažované. Jirečkova vyprávění jsou promyšleně koncipována. Střídají se v nich lyrické nebo lyrizující pasáže s hodnověrnými údaji historickými, geografickými, literárními, jazykovými a obecně kulturními, kterou jsou vždy aktualizovány prostřednictvím nejnovějších politických událostí. Jeho nejobsáhlejší cestopisným dílem jsou pak *Cesty po Bulharsku* (1888).⁷⁴

Druhou osobností, která souvisí s cestopisnou literaturou o Balkáně v této době, je Josef Holeček. Jako tehdejší dopisovatel a zpravodaj pražských *Národních listů* informoval českou veřejnost o situaci na Balkáně i on. Během pobytu tam si zamiloval především země jižních Slovanů, obzvláště Černou Horu, která se stala tématem jeho cestopisných próz, z nichž některé jsou více naukové, jiné patří spíše do beletrie. Zúčastnil se mj. povstání v Hercegovině, za bojů proti Turkům v Černé Hoře (1876). Navštívil mnohokrát i Bulharsko a Rusko. Důležité byly jeho překlady: *Junácké písně národa bulharského* (1874), *Milostné písně národa bulharského* (1874), *Písně hercegovské* (1876), *Srbská národní epika 1–4* (1909, 1913, 1923, 1926), *Národní epika bosenských mohamedánů 1, 2* (1917, 1921), *Kralevic Marko* (1922), známý je výběr jeho povídek *Černohorští junáci* (1902).

⁷² HLADKÝ, L.: *Vztahy Čechů*, s. 77.

⁷³ Konstantin Jireček (1854–1918) byl český diplomat, historik, vědec. Je považován za zakladatele české balkanistiky. Na přelomu 70. a 80. let 19. století pomáhal organizovat správu a školství v nově vzniklém Bulharsku, v letech 1881–1882 byl dokonce bulharským ministrem osvěty, v roce 1884 ředitelem Národní knihovny v Sofii. Později působil jako profesor na univerzitách v Praze či Vídni.

⁷⁴ Z *Cest po Bulharsku* je patrný Jirečkův obrovský přehled, především co se týče geografie a historie. Ostatně již o 12 let dříve také vydal *Dějiny bulharského národa*.

3.3 Zájem o Bosnu a Hercegovinu

Než začal opravdový boom zájmu o společenské a kulturní dění přímo v Bosně a Hercegovině,⁷⁵ spadající do doby před první světovou válkou, česká veřejnost se mohla o tomto regionu dozvídat, od kromě již výše zmíněných autorů a umělců, už v první polovině 19. století, a to také z děl autorů jihoslovanské provenience. Například chorvatský spisovatel Matija Mažuranić ve svém cestopisu *Pohled z Bosny a zpět*⁷⁶ barvitě popisoval svoje dobrodružství, která na cestách prožil a vylíčil setkání s místními lidmi různých vyznání a společenského postavení, od kterých vyslechl nejrůznější příběhy a pověsti. Jak uvádí například Spáčilová: „*V druhé části textu nazvané Různé poznámky o Bosně se autor věnoval především popisu příbytků, způsobu oblékání, jazyku, náboženským rituálům a stravovacím a stolovacím návykům Bosňanů.*“⁷⁷ Na práce Mažuraniće pak navazovala pojednání bosenských františkánů Ivana Franja Jukiće a Grgy Martiće, a především epos *Smrt Smail-Agy Čengiće*⁷⁸ chorvatského spisovatele Ivana Mažuraniće, který poprvé do češtiny přeložil novinář Josef Kolář.

Poznatky ze svých cest po Balkáně, resp. Bosny (ještě ze sedmdesátých let) literárně ztvárnil také Jan Neruda. Ten své dojmy z cesty po Bosně, kterou navštívil v roce 1868, zpracoval ve svém cestopisném fejetonu *Podél Uny*. V něm se zaměřoval na popis místního obyvatelstva a krajiny, kterou označil za krásnou, ale „orientálně neupravenou“. Ve fejetonu je patrný odmítavý postoj k muslimské kultuře a jejím zvyklostem. „*Mudir kráčí naproti nám a podává ruku, hezky velkou a v poměru k velikosti též nečistou. Vysoký to, kostnatý muž, suchá tvář jeho oholena, oko šedivé, pronikavé, na hlavě má místo turbanu fez. Nutí mne, abych sedl, i ukazuje k účelu tomu na místo u okna, opatřeného vzadu polštářem. Byl zde patrně seděl sám a protož bráním se velmi opatrně, neboť vím již, že Turci v bytech svých – nebydleli sami, ba že i na vlastním těle svém přejí volného pohybu oněm tvorům, proti kterým my hřebenů užíváme.*“⁷⁹ I přesto je atmosféra orientálního prostředí zachycena povedeně.

⁷⁵ Více například HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Praha 2006; též: *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Praha 1996.

⁷⁶ Tuto knihu, napsanou lidovým jazykem plným turcismů a dialektismů, pro českého čtenáře v roce 1845 přeložil publicista Vilém Dušan Lampl.

⁷⁷ SPÁČILOVÁ, Sabina: *Obraz Bosny a Hercegoviny a její společnosti za rakousko-uherského období v české cestopisné a vzpomínkové literatuře*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Hladký, CSc. Ústav slavistiky FF MU. Brno 2011, s. 6. Více pak např. STEHLÍK, Petr: *Turecké Chorvatsko a ilyrští bratři. Bosna v chorvatské národní ideologii*. Slovanský přehled 96, 2010, č. 5, s. 500.

⁷⁸ Tento národní chorvatský epos obsahuje pět zpěvů napsané v tzv. desatercu. Epos oslavuje hrdinství, odvahu, věrnost a spravedlnost. Mažuranić se inspiroval událostí v Černé Hoře, kde byl v rámci krevní msty zabit bezvýznamný muslimský tyran.

⁷⁹ NERUDA, Jan: *Sebrané spisy. Díl V.: Obrazy z ciziny: Podél Uny*. Praha 1893, s. 385.

3.4 Bosna a Češi v letech 1875–1914

Na začátku roku 1875 propuklo v Bosně a Hercegovině protiturecké povstání.⁸⁰ O této události, odehrávající se v letech 1876–1878, byla česká veřejnost informována především prostřednictvím *Národních listů*. Jak jsme již uvedli, komentáře a články informující o událostech v tomto regionu pocházely z pera tehdejšího dopisovatele Josefa Holečka. Česká společnost logicky sympatizovala s křesťanským obyvatelstvem. České veřejné mínění bylo také ovlivňováno, řekněme, neobjektivností Holečkových zpráv – jeho otevřená averze vůči etnickým Turkům s despektem ke slovanským muslimům byla zřejmá. Samozřejmě ale nebyl jediný. Podobně o nich o pár let později psal například i Jan Třeštík,⁸¹ což dokazuje například jeho popis turecké kavárny: „*Každá takřka kavárna na jihu bývá spojena s holírnou, jež umístěna jest za roztrhanou plentou. Dříve bývalo vše v jedno spojeno, neboť domorodci nepůsobí ani pohled na nechutné holení celé hlavy žádných obtíží při trávení [...] Kavárny tyto jsou obligátním střediskem lenivců, kteří s přiblblým výrazem v obličejí a v naprostém mlčení zde tolik hodin po sobě tráví, sedíce na zkřížených nohou; ještě div, že ten dým z luly sají a občas vyhaslý čibuk žhnoucím uhlím zapalují.*“⁸²

Mluvíme-li o averzi vůči tureckému živlu, je nutné zmínit, že však nebyla neměnná. Tak například v Holečkově díle *Za svobodu*, v němž autor popisoval hercegovské povstání z roku 1875, byla jeho nenávist k muslimskému obyvatelstvu zřejmá, avšak v pozdějším díle *Bosna a Hercegovina za okupace* je již patrný posun v jeho názorech. „*Milý Omere, „ děl jsem, my Čechové milujeme národ váš, protože my a vy jsme jedna rodina, mluvíme podobnými jazyky a snáze si můžeme rozumět, než kdybychom si byli cizí jako vlk a koza.*“⁸³ Tento postupný vývoj ke vztahu k tureckému a orientálnímu, koresponduje s tvrzením Ludvíka Kuby, který ve svém *Čtení o Bosně a Hercegovině* vyjádřil názor, že nelze cizí, muslimskou kulturu srovnávat s tou naší, protože každá kultura je jedinečná – samozřejmě, že na ní může být něco špatného, ale také dobrého; nikomu to ale nedává právo danou kulturu hodnotit, resp. soudit.⁸⁴

⁸⁰ Tzv. hercegovské povstání bylo povstání místního obyvatelstva proti osmanské správě na jihu Bosny a Hercegoviny. Vzpoua křesťanského obyvatelstva, kterou kromě srbského obyvatelstva podporovali různými způsoby i Chorvati z Rakousko-Uherska a další dobrovolníci, například ze Slovinska, se velmi rychle rozšířila do celého regionu a poukázala tak na neschopnost osmanské říše tento region spravovat. Vzhledem k vojenské podpoře Srbska a Černé Hory vznikl následně roku 1876 ozbrojený střet mezi oběma státy. Naplno se tak rozhořela tzv. Velká východní krize.

⁸¹ Jan Třeštík (1859–1935) byl český spisovatel a národopisec. V letech 1894–1898 působil v Sarajevu. O jeho pobytu tam pojednávají knihy *Hercegovské obrázky* (1889), *Ku břehům Adrie* (1897) či *Na slovanském jihu* (1897)

⁸² TŘEŠTÍK, Jan: *Na slovanském jihu. I. Z toulek dalmatsko-hercegovských*. Brno 1897, s. 84.

⁸³ HOLEČEK, Josef: *Bosna a Hercegovina za okupace*. Praha 1901, s. 43.

⁸⁴ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině*. Praha 1937, s. 114.

V roce 1878 Rakousko-Uhersko začalo okupovat Bosnu a Hercegovinu. První, kdo se blíže seznámil s touto zemí, byli vojáci a důstojníci, sloužící v rakousko-uherské armádě. Z této doby vyšla řada memoárové literatury⁸⁵ a z této doby také například pochází zlidovělá vojenská píseň *Za císaře pána a jeho rodinu museli jsme vybojovat Hercegovinu*.

Nově okupované území bylo hospodářsky a obecně „civilizačně“ zaostalé, a tak rakouská správa, která do tohoto regionu usídlila, musela začít budovat nejen novou správu, ale například i základy infrastruktury apod. Díky této nově vzniklé situaci a nedostatku všeho tak mohla Bosna a Hercegovina nabídnout mnoho pracovních příležitostí, a to nejen pro řadu rakouskouherských úředníků, ale také pro další profese – do Bosny se tak dostává velké množství českých řemeslníků a dělníků, učitelů, lékařů a dalších odborníků. (Ostatně podobná situace nastala také během bulharského národního obrození v Bulharsku – tam si Češi získali skvělou pověst tím, že patřili mezi zakladatele řady oborů a mistry různých řemesel).⁸⁶

Velkou výhodou Čechů nebyla nejen znalost němčiny, ale především schopnost naučit se rychle jazyku místního obyvatelstva. Situaci však Češi v Bosně snadnou neměli – místní lidé se vůči nově příchozím nechovali nijak přátelsky, protože nedělali rozdíly mezi rakouskými Němci a Čechy. Pro ně byli automaticky všichni „švabe“. Počáteční bariéry začaly mizet v okamžiku, kdy místní zjistili, že společným jmenovatelem pro všechny slovanské národy v rámci Rakouska-Uherska je nerovnoprávnost.⁸⁷

Pokud jde pak o dobu těsně před první světovou válkou, tak osvědčeným zdrojem informací byly stále práce publicistů Josefa Holečka (*Bosna a Hercegovina za okupace*, Praha 1901), Josefa Jakuba Toužimského (*Bosna v minulosti a přítomnosti*, Praha 1882) a geografa a cestovatele Jiřího Václava Daneše (*Bosna a Hercegovina*, Praha 1909). K propagaci Bosny v tehdejší Evropě přispěl například i český malíř a grafik Alfons Mucha, který se spolupodílel na vnitřní výzdobě samostatného pavilonu Bosny a Hercegoviny na světové výstavě v Paříži v roce 1900. Z této doby také pochází první české překlady bosenských literátů (například básníka Silvia Strahimira Kranjčeviče nebo dvě sbírky povídek Svetozara Ćoroviće).⁸⁸ Na přelomu 19. a 20. století se stala Bosna a Hercegovina jednou z oblíbených výletních destinací.

⁸⁵ Například HOŘICA, Ignát: *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny. Ze zápisů mladého důstojníka*. Praha 1909; VALOUŠEK, František: *Vzpomínky na Bosnu*. Boskovice 1999; *Rakouská okupace Bosny a Hercegoviny s četnými dopisy od českých a moravských vojáků a jiných osob*. Slaný 1879.

⁸⁶ Více například TEJCHMAN, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 2009.

⁸⁷ Přístup Rakousko-Uherska vůči okupované Bosně a Hercegovině je samostatnou kapitolou. Poprvé ho začal veřejně kritizovat Tomáš Garrigue Masaryk, později se k němu přidávali další proslovansky naladěni poslanci v rakouském parlamentu. Mluvilo se o necitlivé národnostní politice a policejním režimu.

⁸⁸ HLADKÝ, Ladislav (ed.): *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, s. 82.

V roce 1904 byla založena sarajevská pobočka Klubu českých turistů a do tohoto regionu začaly proudy první větší výpravy.

V roce 1908, po vypršení třicetiletého mandátu na okupaci Bosnu a Hercegovinu, došlo Rakousko-Uherskem (bez souhlasu ostatních evropských velmocí) k její anexi. Česká politická scéna tento krok sice odsoudila, ale v zásadě nijak dramaticky neprotestovala – v tomto kroku Češi viděli posílení slovanského živlu v rámci státu a také třeba šanci pro uplatnění českých obchodních styků na Balkáně.

Do této doby samozřejmě spadají cesty po Bosně a Hercegovině muzikologa, folkloristy a malíře Ludvíky Kuby.

4. LUDVÍK KUBA

4.1 Život Ludvíka Kuby

Ludvík Kuba se narodil jako druhé z jedenácti dětí zámečníka Ludvíka Kuby a jeho manželky Anny, rozené Mikšovské 16. dubna 1863 v malém polabském městě Poděbrady. Své umělecké sklony projevoval už od mládí. Kromě kreslení měl zálibu i v hudbě, postupně se naučil hrát na housle, klavír, varhany a další hudební nástroje.

Šedesátá a sedmdesátá léta, která Kuba prožil v tomto středočeském městečku, byla poznamenána prudkým odporem venkova i malých měst proti státoprávnímu vyrovnání v Rakousku. V těchto letech, v době, která byla nabita politickými událostmi, se události zajisté dotýkaly i Kubu jako chlapce. Společenský život se radikalizoval. Jedním ze stimulů byla i tehdejší situace na Balkáně, kde probíhal národně-osvobozenecký boj Slovanů⁸⁹ proti turecké nadvládě.⁹⁰ Slovanská myšlenka i styky s jihoslovanskými zeměmi měly značný vliv na další vývoj událostí – tedy v 60. a 70. letech se z Poděbradska vystěhovaly početné vrstvy obyvatelstva, a to například na Volyň, do oblasti Příkavkazí apod.⁹¹ Všichni dopisující zaznamenávali události, podávali informace, a tak městečko bylo neformálně skvěle informováno o všech aktuálních slovanských záležitostech, které se samozřejmě v tehdejším tisku komentovat nemohly.⁹² To všechno zajisté nemohlo neovlivnit i mladého Ludvíka Kubu, který se již jako chlapec zajímal o Slovanů, a to zejména ty balkánské.

Kuba pak odchází do Prahy, kde v letech 1877–1879 studoval na místní varhanické škole u Františka Zdeňka Skuherského. Praha ho přivítala svým hudebním světem, přitahovalo ho Umělecká beseda, a to především v době, kdy při jejích akcích přednášel o Balkánu Josef Holeček, který v té době navíc vydával svůj překlad bulharských lidových písní.

Pro tyto roky Kubova pobytu v Praze je příznačná ještě jedna věc – je to doba, kdy se rozvíjely pražské časopisy, které tehdy přecházely většinou na nový – velký – formát a měnila se jejich grafická úprava. Především časopisy literární, jako například *Lumír*, *Květy*, *Zlatá*

⁸⁹ Více například TEJCHMAN, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 2009; ŠTĚPÁNEK, Václav: *Východní otázka II. Od Velké východní krize do počátku 20. století*. Brno 2020.

⁹⁰ V Poděbradech, ale nejen v nich, se tak začaly rozvíjet podpůrné akce na pomoc Červenému kříži Srbů a Černohorců, akce na podporu Bulharů. Městečko bylo o bojích skvěle informováno, protože v té době na Balkán odešla řada měšťanů (například rodina lékaře J. Mašina, který se časem dokonce stává osobním lékařem srbského knížete a carské rodiny, a jeho synové se později zaujmou významná postavení v srbském úřednickém aparátu). Lidé v městečku jsou tedy skvěle informováni, protože jsou v neustálém písemném kontaktu.

⁹¹ Podobná situace byla i v dalších městech – v Táboře, Lounech, Písku, Kolíně apod.

⁹² ROBEK, Antonín: *Ludvík Kuba – národopisec*. Český lid 74, č. 2, 1987, s. 74.

Praha nebo *Světazor*, začaly publikovat větší množství kreseb a obrazů, portrétů významných osobností slovanského světa, vzpomínky, etnografické popisy slovanských zemí, zprávy o lidových oděvech, lidových výročních či rodinných zvycích a obyčejích a tím tak zprostředkovávaly čtenářům slovanství.⁹³

Kuba další studium absolvoval na učitelském ústavu v Kutné Hoře, kde byl v té době ředitelem Gustav Adolf Lindner.⁹⁴ Často zde maloval zákoutí historického města i jeho okolí a svými obrázky přispíval do časopisů. Zároveň se začal zabývat samostudiem slovanských jazyků, což pak velice dobře využíval při svých etnografických a folkloristických aktivitách. Právě zde vydává svou první ediční práci z oblasti lidových písní a vzniká u něho plán velkého syntetického edičního počínu, věnovaného slovanským lidovým písním.

Po ukončení studia v roce 1883⁹⁵ nastoupil na učitelskou dráhu v Žiželicích u Chlumce nad Cidlinou, po půl roce pak v Sedlci u Kutné Hory. Už během studia ho zaujala lidová píseň, jež si zapisoval nejdříve od svých kutnohorských spolužáků, později od nejrůznějších zpěváků v různých místech svého učitelského působení.⁹⁶

V roce 1884 se rozhodl opustit od učitelské kariéry a začal se věnovat profesi národopisce a literáta, na což se důkladně připravoval studiem slovanských jazyků. Skutečnost, že se rozhodl sbírat lidové písně všech slovanských národů, byla ovlivněna všeobecným kulturním rozmachem, národopisným ruchem, myšlenkou slovanské vzájemnosti a celkovou atmosférou doby. Začal tedy podnikat časté studijní cesty na Lužici, do Haliče, na Ukrajinu a do Ruska. Nejčastěji však jezdil na Balkán, do Černé Hory a do Bosny a Hercegoviny.

Kromě toho si od roku 1888 doplňoval malířské vzdělání u Karla Liebschera a na jeho doporučení nastoupil v roce 1891 na pražskou malířskou akademii u Maxe Pirnera. V roce 1893 odjel do Paříže, kde studoval malířství na soukromé Julianově akademii. V Paříži se nevěnoval jen malířství, ale také propagaci lidových písní, především balkánských, a organizoval celé večery slovanských lidových písní. Robek si ve své studii také všímá toho, že ačkoliv bylo přes tehdy Kubovo již patrné malířské zaměření, kterým si vlastně živil, když jeho nakladatelské pokusy skončily finančním neúspěchem, a které pak později mistrně využíval při svých folkloristických a národopisných výzkumech na Balkánu, bylo jeho hlavním životním snem

⁹³ Tamtéž, s. 75. Kromě toho navíc v 80. letech začíná vycházet časopis *Ruch*, který byl na slovanský svět přímo orientován.

⁹⁴ Gustav Adolf Lindner (1828–1887) je považován za jednoho z největších českých pedagogů v 19. století. Byl také sociolog, psycholog a filozof.

⁹⁵ Ve stejném roce začal již intenzivně pracovat na prvním dílu sbírky *Slovanstvo ve svých zpěvech*, který vyšel v roce 1884.

⁹⁶ Výsledkem jeho první sběratelské práce je soubor lidových písní a říkadel z Poděbradska a Kutnohorska o 134 zápisových jednotkách. Rukopis této práce je uložen v Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Praze. Více např. THOŘOVÁ, Věra: *Ludvík Kuba. Lidové písně z Chodska*. Praha 1995.

vydání, na svou dobu grandiózního, díla – edice slovanských písní.⁹⁷ V souvislosti s profesí národopisce ho po celý život sužovaly časté finanční a odběratelské krize. V těžkých dobách se pak vždy intenzivněji věnoval malbě, v níž viděl existenční záchranu.

Roku 1895 se Kuba zapojil do příprav Národopisné výstavy československé, pro niž sbíral písňový a hudební materiál na Chodsku. Ve stejném roce se oženil a brzy po svatbě odjeli manželé na roční pobyt do Mostaru, kde chtěl Kuba malovat cyklus *Slovanstvo v obrazech*. K tomu ale nakonec nedošlo, protože se mu zdálo, že pro tento úkol ještě dostatečně neovládal techniku olejomalby. Rozhodl se proto studovat dále malířství v Mnichově, ve škole slovinského malíře Antona Ažbeho. V roce 1902 maloval Kuba portréty v Lužici nebo například pomáhal svému tchánovi s restaurátorskými pracemi v jihočeských kostelech a uspořádal soubornou výstavu svých obrazů v Českých Budějovicích. Od roku 1904 žil Kuba ve Vídni,⁹⁸ kde se stal uznávaným malířem a folkloristou a kde se zapojil mj. do sběratelské akce rakouského ministerstva kultury a vyučování, jejímž cílem bylo souborné vydání lidových písní všech rakouských národů.⁹⁹ Kromě toho se stal také jednatelem malířského spolku Hagenbund. V té době se zároveň dostal přes své sběry písní do kontaktu s významnými rakouskými folkloristy a jazykovědci. V roce 1910, před návratem do vlasti, podnikl tříměsíční cestu po Itálii, kde navštívil významná umělecká centra, Benátky, Florencii, Řím a Neapol.

Právě v této době začala zářit jeho malířská hvězda. V časopisech se objevovaly čím dál častěji jeho kresby, črty, obrazy a další malířská díla a navíc – začíná se prosazovat jako spisovatel. Stal se autorem zvláštního žánru odborné eseje, na pomezí etnograficko-folkloristických črt, geografických poznámek s viděním výtvarného umělce. Robek jeho putování hodnotí jako: „...*nejen cenná jako etnografický a folklórní materiál, ale jsou zároveň důležitá a potřebná jako zajímavé čtení, které sehrálo v českém národním vědomí nemalou úlohu v poznání reality slovanského života, rozšiřoval poznatky o těžkostech i specifičnosti života...*“¹⁰⁰

Od roku 1911 žil trvale v Praze, mj. také proto, že jeho syn dorostl do školního věku. Pro určité neshody s uměleckým spolkem Mánes se věnoval především etnografické činnosti, za kterou se mu v průběhu let dostávalo řady uznání a ocenění ve vlasti i v zahraničí. Nadále podnikal studijní cesty a pracoval na dalších dílech své sbírky *Slovanstvo ve svých zpěvech*. Jeho další cesty za slovanskou písní přerušila první světová válka.

⁹⁷ ROBEK, A.: *Ludvík Kuba – národopisec*, s. 75.

⁹⁸ Ve stejném roce se Kubovi narodil syn Ludvík Mario.

⁹⁹ Publikace pak vychází pod názvem *Das Volkslied in Österreich (Lidová píseň v Rakousku)*.

¹⁰⁰ ROBEK, A.: *Ludvík Kuba – národopisec*, s. 75.

Do roku 1921 jezdil pravidelně s rodinou do Březnice u Příbrami, odkud pocházela jeho manželka, do domku jejích rodičů. Zde maloval žánrové obrázky z města i blízkého okolí. Podnikal odtud také výjezdy za malířskými náměty do různých koutů jižních Čech. Kromě toho v polovině dvacátých let Kuba podnikl poslední sběratelskou cestu do Makedonie. Ačkoliv byl Kuba již v penzijním věku, třicátá léta trávil velmi intenzivně ponořen do malířské a literární práce. Období druhé republiky strávil v Poděbradech u svého bratra Konstantina.

Na tomto místě připomeňme, že kromě studia slovanských národů se věnoval Ludvík Kuba také důkladnému studiu východní filosofie a umění. Osvojil si čínštinu, a i když v Číně nikdy nebyl, shromáždil prostřednictvím svých přátel hodnotnou sbírku čínského a japonského umění, jejíž část je uložena v Náprstkově muzeu.

Ludvík Kuba zemřel v 93 letech – za svůj dlouhý a plodný život dokázal vytvořit řadu skvostných děl, včetně monumentálního díla *Slovanstvo ve svých zpěvech*, nashromáždil bohatý obrazový materiál a téměř až do konce života pořádal také výstavy svých malířských děl.

4.2 Literární dílo

Pokud jde o jeho literární dílo, obecně můžeme říci, že Ludvík Kuba studoval slovanské národy, aby poznal jejich hudbu, hudební nástroje a zvyky. Představil je umělecky i obsahově na plátně i ve svých knihách, čímž je zdokumentoval pro další generace. Snažil se zachytit komplexní obraz slovanských národů, s cílem zachytit diverzitu jednotlivých etnik (aplikovanou především na hudební projev, ale ne jen na něj). Velice trefně to shrnuje Vašíčková: „*Kuba, posílen idejemi národních buditelů, rozhodl se navázat přímo na tradici českého národního obrození a přetvořit svůj hlavní zájem, který byla lidová kultura slovanských národů, v individuální tvůrčí akt. Lidový folklór se všemi svými projevy chápal jako zdroj společné kulturní historie, v Kubově případě historie Slovanů. Díky svým literárním a hudebním schopnostem se pokusil vytvořit „dokumentární dílo“ doplněné o vlastní reflexe a bohaté sběry hudebního folklóru západních, východních a jižních Slovanů.*“¹⁰¹

Podobně, s ohledem na myšlenku českého národního obrození, se k tomu roku 1953 vyslovil Jiří Horák, když vyslovil názor, že Kubovo dílo je sice mnohostranné, ale základ má jednotný, a to *Slovanstvo*. „*Ludvík Kuba slouží veliké myšlence našich buditelů jako poslední představitel pokolení, které rostlo před očima Františka Palackého a přejalo, můžeme tak říci,*

¹⁰¹ VAŠÍČKOVÁ, J.: *Sběratelská a literární činnost*, s. 1.

*z rukou Kollárových, Šafaříkových, Erbenových a Havlíčkových veliké odkazy našeho obrození: zájem o lidovou píseň a lidovou kulturu vůbec.*¹⁰²

Antonín Robek ve své studii vyjmenovává různé subjekty a objekty, kterým Kuba věnoval pozornost, na základě čehož si můžeme utvořit obrázek o komplexnosti jeho bádání, šlo například o lidový oděv,¹⁰³ o lidový dům jednotlivých slovanských zemí,¹⁰⁴ velkou pozornost si u Kuby zasloužily také lidové hudební nástroje (včetně jejich řezbářských ozdob), všimal si také zaměstnání místních obyvatel, ať už šlo o hudebníka, hrobníka, pastýře nebo nějakého kolemjdoucího. Jeho zápisky také obsahují poznatky o náboženství, o nošení oděvu obecně – jeho druh (všední, sváteční, slavnostní, příležitostný, rituální – obřadní, smuteční, svatební) pak naznačoval informace o sociálním postavení, případně byl projevem etnicity. Svoje místo má v jeho poznámkách také duchovní kultura – kromě písní, které považoval za nejdůležitější pramen, jsou to zápisy zvyků a obyčejů,¹⁰⁵ a to zejména těch, při nichž se projevovaly vzájemné vztahy uvnitř jednotlivých etnik.¹⁰⁶

Jako nejhodnotnější se v tomto duchu jeví skutečnost, že svými aktivitami zakonzervoval minulost venkovského slovanského lidu, a co víc – poskytl cenný materiál pro srovnávací studium jak lidové hudby, tak i obecně kulturně-historického odkazu jednotlivých slovanských národů. Přestože byl prvotní záměr tohoto umělce čistě melografický, jeho výtvarné schopnosti a literární snaha o zprostředkování slovanské tradice českému čtenáři posunula jeho dílo do jiné umělecké roviny.

Obecně můžeme říci, že Ludvík Kuba, s ohledem na výše zmíněné, byl opravdu renesanční osobností – jak rozsahem svých zájmů, tak i obsahem svých myšlenek, vědeckých hypotéz i poznání.

Kubovým velkým snem bylo shromáždit všechny své poznámky, postřehy, dojmy, prožitky i úvahy do jediného díla. To se mu podařilo a vzniklo tak dílo *Slovanstvo ve svých zpěvech*. Vydáním této knihy navázal na odkaz Františka Ladislava Čelakovského. Ona

¹⁰² KUBA, Ludvík: *Křížem krázem slovanským světem*. Praha 1956, s. 10.

¹⁰³ Z oděvů pak Kuba dokázal vysoudit mnoho o sociálních vztazích mezi lidmi – o vztazích mezi mužem a ženou, přechodu od dítěte k ženě či muži (což se v kroji zjevně projevuje), rozlišoval tak dívku svobodnou od vdané ženy, apod.

¹⁰⁴ Konkrétně interiéru, stavebním technikám, vnitřnímu zařízení a náradí včetně keramiky, pracovnímu náradí, dalším stavbám, jako byla například studna, nebo také dřevořezbě.

¹⁰⁵ Například pohřební a svatební obyčeje, zvyky rodinného či výročního cyklu, zvyky zemědělského kalendáře, včetně lidových her apod.

¹⁰⁶ ROBEK, Antonín: *Ludvík Kuba – národopisec*. Český lid 74, č. 2, s. 76.

myšlenka – nashromáždit a vydat písně všech slovanských národů – v Kubovi zrála delší čas a rychle se změnila z romantického nadšení ve skutek.¹⁰⁷

V únoru roku 1884 tak vyšel první sešit tohoto díla. Sbíрка byla příznivě přijata domácím i slovanským tiskem, mladý autor dostal tehdy nabídku z Petrohradu, aby přijel do Ruska a přímo tam zapisoval národní písně. Přihlásilo se značné množství odběratelů, což Kubovi, který byl sám i nakladatelem, přineslo mimo jiné i na nějaký čas celkem slušné finanční zabezpečení. Nadšení z tohoto počátečního úspěchu přimělo Kubu věnovat všechn svůj čas tomuto dílu. Vzдал se tehdy proto učitelování a v letech 1885–1894 podnikl řadu sběratelských cest po Slovensku, balkánských zemích, Rusku, Korutanech, jižním Štýrsku atd. Díky určitým znalostem slovanských jazyků zapisoval nejen lidové písně, ale snažil se zaznamenat i rozličné tradice a mentalitu těchto národů. Nakonec však rozsah díla přece jen přesahoval jeho síly, s počtem vydaných sešitů bohužel ubývalo odběratelů. Prvotní zájem veřejnosti klesal a Kuba se tehdy rozhodl vrátit ke své původní velké zálibě, kterou byla kresba.¹⁰⁸

Pro přehled uvedme chronologický výčet jeho literární tvorby: 1884–1928 *Slovanstvo ve svých zpěvech*, 1925 *Čtení o Lužici*, 1932 *Čtení o Starém Srbsku*, 1932 *Čtení o Makedonii*, 1933 *Cesty za slovanskou písni*, 1936 *Čtení o Dalmácii*, 1937 *Čtení o Bosně a Hercegovině*, 1946 *Moje Čína*, 1955 *Zaschlá paleta*, 1956 *Křížem krážem slovanským světem*, Praha a roku 2012 *Čtení o Polabských Slovanech* (eds. Petra Kaleta, Jiří Žůrek), vyd. Společnost přátel Lužice, Praha).

4.3 Cestopisy

Z Kubových cest za slovanskou písni vzešlo v průběhu několika desítek let nepřeborné množství dokumentárních cestopisných statí a črt s mnoha etnografickými údaji. Jde o nesmírnou řadu statí a článků, které Kuba rozesel po různých časopisech a novinách (například *Lidové noviny*, *Národní listy*, *Květy, ruch*, *Dalibor*, *Besedy lidu*, *Zlatá Praha* či *Časopis turistů*). Výsledky těchto článků pak Kuba později shrnul do samostatných knih, které doplnil ještě

¹⁰⁷ Dílo tak bylo nakonec souborem 15 knih, které obsahovaly: *Písně české*, *Písně moravské*, *Písně slovenské*, *Písně polské*, *Písně lužické*, *Písně maloruské*, *Písně velkoruské*, *Písně běloruské*, *Písně slovinské*, *Písně černohorské*, *Písně charvatské*, *Písně dalmatské*, *Písně srbské (z království)*, *Písně bosensko-hercegovské*, *Písně ze Starého Srbska*, *Písně makedonské*, *Písně bulharské*.

¹⁰⁸ KUBOVÁ, Jana: *Ludvík Kuba. Život a dílo*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubomír Spurný, PhDr. Ústav hudební vědy FF MU. Brno 2008, s. 17.

novějšími pracemi pod souhrnným názvem *Čtení: Čtení o Lužici, Čtení o Dalmácii, Čtení o Makedonii, Čtení o Starém Srbsku a Čtení o Bosně a Hercegovině*, které vyšlo jako poslední v roce 1937.

Před těmito samostatnými knihami byla prvním uceleným dílem tohoto typu roku 1892 vydaná publikace *Na Černé Hoře*, kterou Kuba vydal jako doprovodný spis černoohorského sborníku písní sebraných v letech 1890 a 1891. Tato publikace je však odlišná – styl jeho psaní se odlišoval od koncepce pozdějších zápisků z cest. Archaické výrazy se prolínají s pozvolným popisným a poetickým stylem. Tato kniha ještě postrádá autorův pozdější charakteristický styl naučně-populární formy, pro kterou bude typická dějovost.¹⁰⁹

Po vydání knihy *Na Černé Hoře* následovala dlouhá pauza, během které Kubovy články vycházely v různých časopisech, o kterých je referováno výše. Až s odstupem třiceti let vydal Kuba další díl své cestopisné série, tentokrát z Lužice (*Čtení o Lužici*, 1923), po kterém následovaly v kratším časovém horizontu knižní podoby souhrnných cestopisných a folkloristických poznámek ze všech mapovaných balkánských zemí, vyjma Slovinska a Bulharska, kterému Kuba věnoval nejmenší pozornost.¹¹⁰ Ptáme-li se, proč Kuba nezahrnul do své cestopisné série i „*Čtení o Slovinsku*“, přestože zápisy a postřehy z cest vydával z tohoto kraje samostatně formou fejetonů či souborně v knize *Cesty za slovanskou písní 1885–1929*, můžeme odhadovat, že důvodem mohla být určitá antipatie, kterou Kuba z důvodu silných alpských vlivů ke kultuře Slovinců nezastíral a jehož tradiční kulturu ani podrobněji nezaznamenal.¹¹¹

Oproti Kubově literární prvotně směřující do Černé Hory, jeho další „čtení“ se vyznačují vyvrálením literárním stylem, oproštěným od archaických poloh. Výsledkem jsou pak čtivější a hlavně autentičtější čtení. Pro úplnost dodejme, že uceleným a rozšířeným vydání jednotlivých „čtení“ je publikace *Cesty za slovanskou písní*.¹¹²

Jak také uvidíme na rozboru samotné ukázky, své články, kterými komentoval své zážitky z cest, dokresloval vyličením historického kontextu dané země. Důvod, proč to Kuba dělal, je zřejmý – snažil se čtenáři poskytnout zevrubnou charakteristiku povahových rysů toho daného národa, což považoval za nezbytné k tomu, aby čtenář dokázal proniknout do jeho nitra, pochopit všechny souvislosti. Vašíčková tuto charakteristiku dokresluje tvrzením, že:

¹⁰⁹ VAŠÍČKOVÁ, J.: *Sběratelská a literární činnost*, s. 55.

¹¹⁰ Důvodem mohl být bulharská multietnická diferenciacita, která Kubovi podrobnější reflexi znemožňovala.

¹¹¹ Tamtéž, s. 55.

¹¹² Toto dílo je přímým literárním doplněním písňového cyklu *Slovanstvo ve svých zpěvech*. V letech 1934–1936 vyšlo poprvé, a to ve dvousvazkovém vydání (*Slovanský jih, Slovanský západ a východ*) a v roce 1953 v novém, jednosvazkovém vydání.

„Komplexní obraz slovanských národů pak Ludvík Kuba sestavuje z dějin, z rázu krajiny a typu jejího osídlení, z povahových rysů obyvatelstva, z charakteristiky jeho jazyka, způsobu bydlení, typologie krojů, způsobu hospodaření, z postavení žen ve společnosti, z náboženských poměrů a dalších stránek kulturního a společenského života.“¹¹³

Kubovo literární dílo prezentuje autorovy reflexe, které vznikaly paralelně s jeho cestami za lidovou písní s cílem přiblížit tamní situace, prostředí sběrů a také samotné okolnosti zápisů. Výsledkem je tak komplexní obraz nejen estetického, ale i společenského myšlení mapované oblasti.

Pavel Eisner o Kubových cestopisech napsal: *„...poskytují bohaté poučení o důležitých věcech v poutavém podání beletristickém, nezřídka bezprostředně fejetonistickém. Jsou to zpola výpravné, zpola besídkářské prózy s obsahem poučným, naukovým. Tímto rázem a obsahem znamenají v české cestopisné literatuře něco dosti ojedinělého. Zároveň jsou to vynikající slovesné výtvary.“¹¹⁴*

Na snadě je možná jeho cestopisy srovnat s balkánskými knihami Josefa Holečka, jež jsou obsahově také cenné, původní a svébytné. Ovšem z hlediska estetického „vítězí“ Kuba – jeho cestopisné knihy jsou živější, poutavější. Není těžké odhadnout, proč tomu tak je – ani jedna z Kubových cestopisných knih nezapře, že ji psal malíř a výtvarník.

Drahomíra Stránská ve svém příspěvku, který napsala jako vzpomínku k devadesátým narozeninám umělce, o cestopisech uvádí, že prostřednictvím zábavné a přístupné formy cestopisy poskytují důkladné poučení a co víc, čtenář se podle ní dozvídá mnohem víc, než kdyby studoval původní odborné prameny.¹¹⁵

Stránská konstatuje, že: *„Nemáme druhých spisů, které by široké kruhy čtenářů poučovaly lépe a spravedlivě o životě druhých slovanských národů a jejich osudech. Ať líčí kraj a města – srovnejme např. mistrné vyličení rázu Sarajeva proti kamennému Mostaru – nebo pouti, chora a kola večer kolem kláštera, nebo naznačuje poměr Makedonců a Řeků, Bulharů a Srbů nebo význam Bogomilů-Patarénů ve staré Bosně a význam Františkánů v Bosně novodobé, úpadek begů a muslimanství, smutnou úlohu rakousko-uherské okupace.“¹¹⁶* Autorka tím chtěla zdůraznit, že ze všech Kubových textů můžeme cítit jeho vřelý vztah k popisovanému lidu, lásku k lidu. A to vše díky drobným národopisným líčením, postřehům, epizodám, které živě vystihují situaci a náladu jako autorovy obrázky. Na závěr dodává, že:

¹¹³ VAŠÍČKOVÁ, J.: *Sběratelská a literární činnost*, s. 54.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 9.

¹¹⁵ STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Přínos Ludvíka Kubu slovanskému národopisu: vzpomínka k devadesátým narozeninám umělce*. Český lid 40, č. 3, 1953, s. 124–128.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 127.

„Cítíme temperament, se kterým se autor zmocňoval každé situace, účinnost, se kterou sledoval svoje úkoly, dobrodušnost, se kterou získával všude přátele, opravdovost ve vztahu k lidem.“¹¹⁷

¹¹⁷ Tamtéž.

5. ČTENÍ O BOSNĚ A HERCEGOVINĚ

„Bosna a Hercegovina byly Kubovi ze všech slovanských zemí nejmilejší. Jistě i proto, že vyhovovaly jeho jemnému smyslu pro etnografickou nenarušenost, vzrušenou barevnost a pro syntézu slovanských prvků s orientálními.“¹¹⁸

5.1 Okolnosti vzniku a sběr materiálů

Ludvík Kuba roku 1893 uskutečnil sběr materiálů z oblasti Bosny a Hercegoviny. Ten se od jeho ostatních jihoslovanských sběrů značně lišil – ať už svým rozsahem, tak svým způsobem třídění¹¹⁹ a uspořádání hudebního materiálu, ale v neposlední řadě i způsobem jeho financování. Jak uvádí například Vašíčková: *„Všechny ostatní cesty spojené s jednotlivými sběratelskými sondami podnikal Kuba na vlastní náklady, pouze výjimečně s minimální podporou pražského spolku Svatobor, České akademie věd a umění, Ruské akademie nauk a chorvatského biskupa Josipa Juraje Strossmayera¹²⁰.“¹²¹*

Sběr materiálů Ludvík Kuba podnikl na základě pozvání bosenské vlády, z iniciativy Zemského muzea v Sarajevu, resp. jeho ředitele Kosty Hörmanna.¹²² Kuba mu ve svém *Čtení o Bosně a Hercegovině* věnuje celou samostatnou kapitolu, kde ho charakterizuje jako vzdělance se smyslem pro umění, idealistu, kulturního člověka s velkým porozuměním pro „mohamedánský živel“, nestranného, člověka rozumu a srdce, který si Sarajevo zamiloval

¹¹⁸ PÁNEK, Jaroslav: *Ludvík Kuba a Jihoslované*. Přehled, sv. III. Daruvar 1973, s. 13.

¹¹⁹ Kuba pro třídění zvolil, ačkoliv si byl vědom jeho nedostatků, svůj do té doby nejnáročnější způsob řazení písní pro tisk, a to čistě z hlediska hudebního, podle stupnic. Zásady uspořádání vypracoval ještě před zahájením vlastního bosenského sběru. Přínos viděl v komplexnosti hudebního typu. Snažil se doložit schopnost lidu přetvářet a pozměňovat písně podle krajů, doby, situace, náboženství a dalších vnějších vlivů. Sám k tomu uvedl: *„...nedělil jsem písně jako obvykle na svatební, vojenské a podobně, ale podle příbuznosti nápěvů, takže celá řada sourodých písní se nám vždy předstává jako celkový, jednotný typ.“* KUBA, Ludvík: *Cesty za slovanskou písní*. Praha 1935, s. 302.

¹²⁰ Josip Juraj Strossmayer (1815–1905) byl chorvátský teolog, mecenáš, spisovatel, národopisec, vlastenecký pracovník, politik a člen rakouské Říšské rady ve Vídni. V letech 1850–1905 působil jako biskup bosensko-srijemský ve východním Chorvatsku (v Đakově). Usiloval o sjednocení slovanských kultur a literatur (zejména slovinské a chorvatské také ve spolupráci se srbskou), prosazoval tzv. jižní austroslavismus, stavěl se proti dualismu.

¹²¹ VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 28.

¹²² Kosta Hörmann byl Chorvat původem z Belovarů, právník, který byl roku 1878 poslán záhřebskou zemskou vládou do Sarajeva, kde dostal na starost kulturní záležitosti. Roku 1885 založil muzejní sbor a muzeum, které po dvou letech převzala vláda, a když tento ústav začal se svými výzkumy a různými sběry, získal renomé po celé Evropě. KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině*. Praha 1936, s. 221.

natolik, že svoji službu v Sarajevu vykonával až do počátku první světové války. Popisuje, za jakých okolností došlo k jejich seznámení a dohodě ohledně Kubových cest po Bosně a jak na něho Hörmann zapůsobil: „...byl jsem okouzlen Hörmannovou osobností. Krásný, vysoký, rovný muž přímého pohledu, hlubokých očí a milé tváře, vždy připravené k přátelskému úsměvu. Tmavá, šedí poprášená kštica čtyřicátníkova zesilovala výraz jarosti, která jeho štíhlé postavě dodávala cosi studentského, mladicky vznětlivého. Mluvili jsme spolu hned jako staří známí, bylo mezi námi jasno od počátku. Nepotřeboval jsem se před ním přetvařovat, protože on věděl, že my Češi nejsme srbofoby, a zůstalo mezi námi toto jasno napořád, ačkoliv dobře byl zpraven o tom, že se často podepisuji v hotelích cyrilicí – to proto, abych škádlil drobné venkovské kapacity, hlasatele maďarsko-německého velikášství, a abych uváděl v rozpaky nájemce a majitele hotelů, kteří byli vesměs policejními špehouny.“¹²³

Ludvík Kuba sbíral folkloristický materiál po dobu čtyř měsíců – šlo tedy o čtyři měsíční okružní cesty, během kterých mu sarajevské muzeum každý měsíc proplácelo cestovní výlohy v paušální podobě. Kuba měl také předem naplánovaný itinerář své cesty – ten také dodržel, s jedinou výjimkou, a to byla cesta do oblasti severovýchodní části Bosny, konkrétně oblasti Tuzly a okolí, kde v té době byla epidemie cholery. Sám Kuba o epidemii uvádí: „*Ted' jsem byl už mnohými varován a vyzýván, abych změnil cestovní plán, ale já na řeči nedal, protože jsem milou cholery nepokládal až dosud za svého nepřítel. Důvodně. Pro ni bylo už široko daleko užíváno karbolky v přehojné míře, což pro mě znamenalo značnou výhodu. A tak se v mých zápiskách z oněch končin naskýtají poznámky o dřevěných zchátralých „hotelech“, v nichž mi bývalo noclehovati, tohoto a podobného znění: „Zas mám světlici hned vedle záchodu, ale zásluhou cholery cítím jen karbolku.“*¹²⁴ Popisuje, jak si v Doboji koupil lístek do Tuzly, ale jak ho vyděsila skupinka úředníků, která v čekárně vybírala „podezřelé“ a nevybíravým způsobem prováděla vyšetření. Kuba se dlouho rozhodovat nemusel: „*Chopím se zavazadel a spěchám k vlaku, abych do něho vskočil – když v tom si vzpomenu, že až se budu vracet z Tuzly, potká mne zde totéž co ostatní. V tu chvíli mne opustila všecka kuráž. Šel jsem k pokladně, aby mi lístek vyměnili, a vracel jsem se do Sarajeva. Strach z desinfekce přerušil mou cestu.*¹²⁵

Jak už bylo nastíněno v předchozích kapitolách, období, ve kterém Kuba cestu podnikal, byla mimořádně složitá – politickou rozpolcenost země i každodenní existenční problémy obyčejných lidí lze vyčíst, jak uvidíme, takřka z každého Kubova zápisu. Možná i z toho

¹²³ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině*. Praha 1936, s. 225–226.

¹²⁴ Tamtéž, s. 126.

¹²⁵ Tamtéž, s. 128.

důvodu Kuba přijal onu nabídku sarajevského muzea, vstoupil do „státních služeb“ a pracoval s úřední a finanční podporou místní rakouské správy. Znamenalo to, že měl k dispozici doporučení na všechny úřady v zemi, které s ním tak měly povinnost spolupracovat – v praxi to vypadalo tak, že mu tyto úřady na cestách měly zajišťovat dopravu (většinou koně), jídlo, nocleh a případné místní obyvatelstvo ochotné k interpretaci národních písní. „... vyňal jsem ze záhradří svůj průvodní list. Ten mi sice dával nárok na přijetí v četnických stanicích, ale otevíral mi též dveře vojenských menáží, důstojnických kasin a kantin.“¹²⁶

Kuba na to rozhodně ze svých předešlých cest nebyl zvyklý, a ač se mohou na první pohled výše zmíněné benefity zdát jako pomoc a podpora, paradoxně mu tato veškerá péče rakouských úřadů práci znesnadňovala – místní lid byl k rakouskému úřednickému aparátu nedůvěřivý a Kuba brzy pochopil, že pokud má jeho sběr mít hodnotu, tj. být autentický, musí si najít cestu k lidu sám. Toho se snažil docílit například tím, že svůj „západní oděv“ uzpůsobil tamním náboženským poměrům v zemi – pořídil si fez – tradiční bosenskou pokrývku hlavy, kterou v Bosně tehdy nosili jak katolíci, tak pravoslavní, i muslimové – tedy fez měl být jakýmsi pojítkem nábožensky rozděleného národa. „Rozhodl jsem se pro fez, který v Bosně kryje hlavu katolík, pravoslavného i moslima. Mně dával sice vzezření „Turka“ a někde – pro své brejle – jsem platil dokonce za „tureckého doktora“, ale to bylo jen dobře. Také se mi zdál fez v tamních poměrech náboženských – abych tak řekl – střední geometrickou úměrnou, neboť jen pravoslavní a katolíci se navzájem nesnášeli, kdežto s Turky obojí byli zadobře.“¹²⁷ Na druhou stranu přiznával, že mu nošení fezu také přivodilo řadu nepříjemností, a to především u, jak sám říkal, „západoevropského živlu“.

Ludvík Kuba si během své cesty po Bosně a Hercegovině vedl cestovní deník,¹²⁸ ve kterém si zapisoval sled událostí a všechny folkloristé vjemy z této země. Je rozdělen do tří svazků a zaznamenává události v časovém rozmezí 26. června až 21. října 1893. Součástí deníku byla také *Distanz-Karte für Bosnien und Herzegovina* – služební mapa, kterou dostal od sarajevského muzea za účelem snadnějšího vyúčtování „kilometrovného“ při jeho cestách. Jsou v ní červeně vyznačené cílové destinace jeho badatelského zájmu.

¹²⁶ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 142.

¹²⁷ Tamtéž, s. 102.

¹²⁸ Takovýchto cestovních deníků se z Kubovy pozůstalosti dochovalo celkem osm. Opisy jsou uloženy v Ústavu dějin umění Akademie věd ČR a částečně v Etnologickém ústavu Akademie věd ČR. Jde o tyto deníky: *Na slovanském jihu – v Krajině a Přímoří* (1888), *Na slovanském jihu – Korutany, Štýrsko, Chorvatsko a Slavonie* (1889), *Na Rusi* (1886), *Na Rusi* (1887), *Na slovanském jihu – Černá Hora, Dalmácie, Chorvatsko, Přímoří, Kvarnerský záliv, Istrie* (1890), *Na slovanském jihu – Dalmatské a Kvarnerské ostrovy a Istrie* (1892), *Zápisník z Lužice* (1886), *V Bosně a Hercegovině* (1893). Výtahy z přeepsaných deníků uveřejnil Josef Stanislav v díle *Ludvík Kuba. Zakladatel slovanské lidové folkloristiky* (Praha 1963).

Tento zápisník kromě poznámek o všedních a nevšedních situacích během sběru písní obsahuje také řadu Kubových kreseb, vizuálně podtrhujících některé jeho folkloristické postřehy. Před samotným vykreslením popisu cesty jsou na úvodních deseti stranách jeho vlastní postřehy o národopisných zvláštностech a obecná charakteristika oblasti. Součástí faksimilie deníku, který vyšel v roce 1990 v nákladu 40 výtisků, je i soupis jednotlivých měst a vesnic, kdy a kde Kuba sběry vykonával.¹²⁹ Ačkoliv jsou zápisy i datování někdy nepřesná – předpokládáme, že si Kuba deník nepsal každý den pravidelně – lze si na základě této tabulky představit jeho předpokládanou trasu v období 29. června až 26. října 1893.

29. 6. SARAJEVO	28. 7. SARAJEVO	7. 9. KISELJAK	2. 10. PROZOR
3. 7. TRNOVO	31. 7. MOSTAR	8. 9. KREŠEVO	3. 10. ŠTIT
5. 7. KALINOVIK	4. 8. MOSTAR	9. 9. TRAVNIK	4. 10. SARAJEVO
6. 7. JELEČ	6. 8. LJUBUŠKI	10. 9. DOLAC	6. 10. VISOKO
8. 7. FOČA	8. 8. STOLAC	12. 9. JAJCE	8. 10. JABLANICA
9. 7. GORAŽDA	10. 8. LJUBINJE	14. 9. JEZERO	9. 10. KONJIC
11. 7. ČAJNIČE	11. 8. TREBINJE	19. 9. SANSKI MOST	11. 10. IVANĀ
12. 7. GORAŽDA	14. 8. DUBROVNIK	19. 9. ST. MAJDAN	12. 10. SARAJEVO
14. 7. ČAJNIČE	16. 8. TREBINJE	20. 9. BOSANSKA KRUPA	13. 10. VISOKO
15. 7. VIŠEGRAD	25. 8. BLAGAJ	21. 9. BIHAČ	14. 10. ZENICA
18. 7. PLEVJLE	27. 8. MOSTAR	23. 9. PETROVAC	21. 10. KISELJAK
21. 7. PRIEPOLJE	28. 8. BUNA	24. 9. KLJUČ	22. 10. FOJNICA
22. 7. PROBOJ	31. 8. JABLANICA	26. 9. GLAMOČ	23. 10. SARAJEVO
27. 7. ROGATICA	1. 9. SARAJEVO	1. 10. G. VAKUF	26. 10. MOSTAR

Pokud jde o literární povahu deníku, jde spíše o krátké záznamy jednotlivých zážitků, řekněme, že jde o reportážní náčrty s dokumentární hodnotou, které Kuba později literárně rozvinul v knižně vydané publikaci *Čtení o Bosně a Hercegovině* (1937). Kromě dění souvisejícího s procesem sběru a interpretace místních lidových písní a melodií, si všímá běžného jednání a myšlení lidí, například jejich zvyků, odívání, hudebních nástrojů, architektury staveb, a to vše výtvarně ztvárňuje. Kromě toho se snaží zachytit velmi nízkou

¹²⁹ VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 26.

úroveň sociálních podmínek bosenského lidu, popisuje všeobecně známé poznatky, které se týkají politických poměrů v zemi.¹³⁰

Roku 1895 odevzdal Ludvík Kuba sarajevskému muzeu 1125 písní, resp. melodií.¹³¹ Shromáždil tak materiál v množství dosud nevidaném a již v tehdejší době daleko přesahující sběry jiných sběratelů.¹³² Z celkového počtu nashromážděných melodií bylo nakonec v letech 1906–1909 publikováno 965 nápěvů a 641 textů¹³³ – ty byly průběžně publikovány v sarajevském *Glasniku Zemaljskog Muzeja*, v příloze *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*.¹³⁴

Pokud jde o českou edici písní z Bosny a Hercegoviny, Kubovy písně z této oblasti vyšly v českém prostředí až roku 1935, a to jako jedna z kapitol druhého dílu *Cest za slovanskou písní*, pod názvem *Zpěv a hudba v Bosně a Hercegovině*. Jako ucelený dokument pak vyšly *Písně a nápěvy z Bosny a Hercegoviny* až roku 1984 – tedy až sto let po provedeném sběru a 28 let po Kubově smrti.

Prvotní záměr Ludvíka Kuby byl zřejmě čistě melografický – Kubou sesbírané písně, melodie a nápěvy, jejich zaznamenání, úprava, analýza, třídění, otázka metra i rytmu, řekněme tedy úvahy o hudebním hledisku písní byly a jsou předmětem řady etnomuzikologických a folkloristických studií,¹³⁵ a ačkoliv jsou zajímavé, ponechme je, s ohledem na téma práce,

¹³⁰ VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 37.

¹³¹ Pro srovnání – na Balkáně Ludvík Kuba zapsal celkem 2 673 textů s nápěvy, v jeho *Slovanstvu ve svých zpěvech* jich bylo „jen“ 1 558.

¹³² Tak například Franjo Kuhač ve svém díle *Jihoslovanské lidové písně* (vydané v Záhřebu) v roce 1878 vydal jen 28 písní z Bosny a Hercegoviny z celkového množství 400 písní jižního Balkánu. Další bosenské písně uveřejnil později, i přesto šlo asi tak o dvacetinu Kubova sběru. Více např. STANISLAV, Josef: *K otázce významu a hodnoty třídění písní z Bosny a Hercegoviny od Ludvíka Kuby*. Český lid 45, č. 6, 1958, s. 246–255.

¹³³ Texty vyšly tehdy v chorvatštině a o jejich korekturu se postaral básník Josip Milaković. Problémem bylo, že před samotným vydáním už materiál nebyl Kubovi poskytnut ke korektuře, takže se v sarajevské sbírce objevilo velké množství transkripčních chyb. Ostatně pro Kubu to bylo velké zklamání, protože považoval tento svůj folkloristický sběr z Bosny za svoji „vzorovou práci“ a i vzhledem k této ráně se několik let přestal folkloristice úplně věnovat. I přesto se Kuba přece jen k opravě nevydařeného sarajevského vydání vrátil, a to na podnět maďarského hudebního skladatele Bély Bartóka v letech 1934–1938. Kuba tak po několika letech své některé terénní zápisy přepsal. VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 29.

¹³⁴ Vliv a přínos Ludvíka Kuby je dohledatelný i v současném bosenském folkloru – například roku 2005 vyšla hudební nahrávka s názvem *Tragom pjesme Ludvika Kube* – jde o 16 titulů z Kubovy bosenské sbírky, interpretovaných sólisty Radia Sarajevo. VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 34.

¹³⁵ Pro teoretické zakončení tématu více viz např.: HORÁK, Jiří: *Naše lidová píseň*. Praha 1946; HOSTINSKÝ, Otakar: *Česká světská píseň lidová. Úvahy národopisné a hudební*. Praha 1906; JANÁČEK, Leoš: *O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie*. Praha 1955; KOŠTÁL, Arnošt: *Kapitoly z etnomuzikologie*. Praha 1987; STANISLAV, Josef: *Ludvík Kuba. Zakladatel slovanské hudební folkloristiky*. Praha 1963; VÁCLAVEK, Bedřich: *O české písni lidové a zlidovělé*. Praha 1960; týž: *O lidové písni a slovesnosti*. Praha 1963; VYSLOUŽIL, Jiří–FUKAČ, Jiří: *Slovník české lidové kultury*. Praha 1997.

stranou¹³⁶ – ale jeho výtvarné a literární schopnosti a literární snaha o zprostředkování slovanské tradice českému čtenáři posunula jeho dílo i do jiné umělecké roviny.

I přes vstřícnost a podporu sarajevského Zemského muzea a tamních rakouských úřadů je z autorových poznámek jisté, že ji sám shledával jako nesnadnou, a to především s ohledem na sociálně složitý terén. Navzdory všem potížím, ať už při sběru, třídění i zveřejňování materiálu je jasné, že po hudebně-folkloristické a literárně-publicistické stránce je Kubovo dílo cenným zdrojem informací o kultuře, historii i životě bosenského lidu.

5.2 Jazyk cestopisu

Ani jedna z Kubových cestopisných knih, a platí to i o *Čtení o Bosně a Hercegovině*, nezapře, že ji psal malíř a hudebník. Velice trefně to popisuje Eisner: „*Hudebník Kuba si vyřídí své věci, kdykoli na ně dojde, a vyřídí je dokonale; též nejedna pasáž mimohudební prozradí pozornému sluchu ihned hudebníka, najdeme u Kubu například nejednou velmi pozoruhodné doklady pro splývání vjemů barevných a tvarových s hudebními, pro transformaci jednéh v druhé, tedy to, čemu psychologie říká jevy synestetické; ale celkový ráz knihy je vždy takový, že výtvarník, jeho specifická vnímavost a citlivost, mají zřejmou převahu.*“¹³⁷

Můžeme tak v jeho textu najít například obraty jako „*popřál očím božskou snídani*“, kde je zřejmá přítomnost bystrého oka. Jindy v sobě nezapře výtvarníka, proto se můžeme setkat s výrazy jako „*barva měla výhodnou základnu*“, „*zelená smí se ozvat*“, „*v zeleni trav a šedi vrbin*“,¹³⁸ „*modravý stín údolí tou měrou, jakou se plížil vzhůru, měnil žlutou barvu strání v oranžovou a posléze v rukou, která karmínovým přechodem se dostala do moře soumraku*“,¹³⁹ v jeho případě se barvy často personifikují – „*...začne to zlatem...přejde to přes oranž do rumělky a přechodem z fialové do temnoucího modra zahude se kraji něžná ukolébavka*“.¹⁴⁰

Jindy zase Kuba sahá po básnickém obrazu – pro jeho jazyk jsou typické zmíněné personifikace, například „*čiperné chalupy s parukami*“, „*řička se v údolí vrtí jako hádě*“, a nejrůznější příměry či podobenství, například „*zdobí jako umírající nevěsta myrtovým*

¹³⁶ Z hudebního hlediska se písním z Bosny a Hercegoviny věnují např. publikace: TYLLNER, R.: *Ludvík Kuba a jeho přínos k teorii lidové písně*. In: Sborník referátů: Ludvík Kuba folklorist, spisovatel a moler. Budyšín 2003; LUDVÍK, Ludvík Mario: *Melografické drama Ludvíka Kubu*. Březnice 1980.

¹³⁷ KUBA, Ludvík: *Křížem krážem slovanským světem*. Praha 1956, s. 13.

¹³⁸ Týž: *Čtení o Bosně*, s. 88.

¹³⁹ Tamtéž, s. 198.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 15.

věncem“¹⁴¹ „připadám si jako pták v troubě, polévaný hospodyní občas vodou, aby se nepřipálil“¹⁴² „teskný kraj promlouvá teď tesknými zvuky k našemu sluchu“¹⁴³ „kraj se počíná vlniti, ale jeho krabatá tvář je stále táž: bezlistá, beztravná, bezkrevná, bledá a šedá“¹⁴⁴

Pro Kubův jazyk je také typická dramatizace – té často dosahuje spojením barev s tvary („zelené dno bylo ohraničeno na jižní straně kolmými stěnami do hněda žíhanými“¹⁴⁵), boje mezi světlem a stínem – „stín, který poltí hladinu vod“, „požáry světla“, „slunce, proti mně planoucí, měnilo údolí ve skvělý plamen“, apod.

Kuba volbou různých jazykových prostředků v pasážích, které by mohly být „obyčejným“ popisem, překvapivě dosahuje dějovosti. I krajinářský popis je v Kubově podání krajinářské drama, ve kterém je zataven dlouhodobý osud místního lidu, mýtus krajiny, dějin i přírody. „Jajce jsou městem dvou Niagar: krvavé dějinné a sladkovodní přírodní“¹⁴⁶, „obraz lidstva minulého i přítomného, se sebou samým válčícího a současně sama sebe klamajícího krásně malovanou duhou vlastní výroby“¹⁴⁷ „proud událostí, značících pád Bosny, který byl pro město vyražením čepu ze sudu, naplněného lidskou krví“¹⁴⁸

Jeho umělecký jazyk si můžeme demonstrovat ještě na jedné ukázce. Souvisí s pojmem „krása“, o němž víme, že pro výtvarníka má jiný význam než pro laika. Často se můžeme setkat s malíři, kteří se při své tvorbě snažili vyhledávat a zpodobňovat takové lidské tváře, o jakých se možná běžný člověk, laik, odvrací kvůli ošklivosti, ohyzdnosti. S něčím podobným se můžeme setkat i u Kuby, ovšem ne jako u výtvarníka, ale jako u spisovatele. Ve svých dílech, včetně tohoto, rád literárně zpodobňoval potvorně zdeformované tváře a těla. Takových postav popsal více, v *Čtení o Bosně a Hercegovině* takovou postavu zastupuje zdravotní syndik na bosenské železniční stanici: „Byl stížen krutým osudem; neměl šije, ba neměl ani místa na ní, neboť hlava, obrovský brambor, nápadně podobný lidské tváři, byla našroubována přímo na trup, který tu stál jako špalek na dvou krátkých kůlech, dole poněkud vpřed zahnutých. V zad zkrřížené krátké paže se navzájem zachycovaly špičkami prstů, a splývající s trupem, zdály se nehybnými, takže jsem se až divil, jak si mohl zacpat místo, kde bývají ústa, doutnajícím špačkem trabuka...“¹⁴⁹

¹⁴¹ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 15.

¹⁴² Tamtéž, s. 136.

¹⁴³ Tamtéž, s. 141.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 142.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 90.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 90.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 91.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 128.

5.3 Obsahová stránka

Čtení o Bosně a Hercegovině, stejně jako další jeho cestopisy ze slovanského prostředí, jsou výjimečné v několika směrech. Studie jsou doplněny dokonalými kresbami krajin a místních lidí, zachyceny jsou také tradiční hudební nástroje nebo konkrétní písně či nápěvy. *Čtení* bychom mohli charakterizovat spíše jako dobový cestopis, ovšem s velkým přesahem, neboť i jak sám autor poznamenává, součástí nejsou nejen kresby, ale také i samostatné novely.

Kniha je rozdělena do šesti oddílů: *Z Letopisů* (tři pojednání: *Pataréni*, *Páni a Panovníci*), *Cesty a Zastaveníčka* (*Královna Jerina*, *Sokolovičovi*, *Ve vlasti Čengiů*, *Ráma*, *Jajce*), *Za písněmi* (*Moji průvodčí*, *Fez čili: Jak na ně? Z osudů a vzpomínek písničkářových*, *Z Ključe do Glamoče*, *Cholera*), *Krajan, jenž mi překážel* (*Pod olovněnou střechou*, *Do Koryta*, *V zajetí*, *Na Stepenu*, *Za novelou místo za písněmi*, *Koliby*, *Na Gatu*, *Krvavá noc*, *Jitro v kasárnách*, *Pusto Polje*, *Závěr*), *Mostarské obrázky* (*V Mostaru*, *Blagaj*, *Bišče*, *Buna*, *Hadžijové*, *Ramazan*, *Vznešený pohřeb*) a *Sarajevské vzpomínky* (*Od kako je Saraj-Bosna postala*, *Kosta Hörmann*, *Sarajevo*), které ostatně původně vycházely samostatně časopisecky. Písní toto dílo obsahuje jen pět.

5.3.1 Historická pojednání

Většinu historických pojednání, která jsou v knize zaznamenána, obsahuje první oddíl – *Z Letopisů*, případně některé z kapitoly *Cesty a Zastaveníčka*. Jde o jakousi sondu do dějin před vlastním vyprávěním Kubové cesty. Ten nás tak přenáší do dávné bosenské minulosti, třeba do časů bána Kulina, do období, kdy na tomto území hrálo důležitou roli bogomilské hnutí.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Stoupenci tohoto heretického hnutí v Bosně postupně vytěsnili z nepřilíh pevných dosavadních pozic katolickou církev a byla tak rozvinuta vlastní struktura paralelní Církve bosenské. V rámci praktického života se bogomilství projevovalo velmi umírněně – chtěli žít „v pravé víře boží“, v osobním odříkání, bez majetku, jako poustevníci či v klášterních komunitách, nezříkali se však základů křesťanské věrouky ani symboliky. Význam této církve ve středověké Bosně narůstal v situaci, kdy Bosna odolávala tlaku Uher a snažila se o udržení vlastní nezávislosti. Místo toho, aby Bosna rozvíjela svou samostatnost, dostala se postupně mezi „mlýnské kameny“ okolních mocenských zájmů, konkrétně Uher a Říma. Během následující doby zde neuspěli se svou misijní činností dominikáni ani františkáni. Fenomén bosenských patarénů (bogomilů) sehrál v době středověké Bosny bezesporu důležitou a zajímavou roli. HLADKÝ, Ladislav: *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Brno 1996, s. 16–23.

Zmiňování jsou také evropští panovníci, kteří přišli se středověkou Bosnou do kontaktu, například Zikmund Lucemburský, který požadoval obnovení suverenity Uher nad Bosnou „*Snad největší zásluha o zesílení tohoto vzdorného ducha vůči cizině patří právě císaři Zikmundovi. On sám se jistě považoval za odborníka v „křížových“ výpravách. [...] Jednou ho tam papež posílal zrovna, když měl plné ruce práce s odsouzením a upálením Mistra Jana v Kostnici. Vypravil tam tedy svého zástupce. Asi k své lítosti. On si rád na Bosencích zchladil žáhu jako na příklad r. 1408, kdy s pomocí Poláků, to dotáhl na šedesát tisíc vojska. Tenkrát dobyl Doboru a dal 126 zajatých šlechticů – vesměs patarénů – stít a jejich hlavy shodit do řeky, která teče pod hradem.*“¹⁵¹ Svoje vyprávění končí Kuba s úžasem nad obdivuhodnou krátkozrakostí tehdejší Evropy – ti v těchto desetiletích pobíjeli patarény v Bosně, místo toho, aby se snažili posílit proti tureckému nebezpečí (Bosna do rukou Turků padla roku 1463). A tak se stalo, že místo pokatolictění bogomilů došlo nakonec k jejich poturčení. „*Čtyři sta let trvalo toto mučednictví národa, který měl být uveden v kulturu katolicismu uherskými křižáky. Výsledek byl krutá pomsta Bosny na Uhrách a katolicismu: přechod k islámu a staleté vpády do uherského Charvátska a do Uher i dále.*“¹⁵² Těmito pojednáními, kromě tohoto o bogomilech, třeba také vyprávěním o rodu Šubičů, příběhem o králi Štěpánu Tvrtkovi I. apod. Kuba dokazuje svou erudovanost.

Druhý oddíl *Cesty a zastaveníčka* obsahuje šest samostatných statí, které vyšly již dříve samostatně například v *Národních listech*, *Československé republice*, *Právu lidu* nebo v *Květech*. Kuba se zde dotýká ještě bosenské historie (například rodu Sokolovičů, dobytí města Jajce) a dávných příběhů – ostatně celá historie Bosny se v jeho díle táhne jako červená nit. V této části však nejde už čistě jen o odborné sondy do historie. Kuba je už na cestě za písněmi, takže mu společnost dělají jeho průvodci a lidé, které potkává. Díky svému přehledu a znalostem Kuba mistrně doplňuje vyprávění od místních, kteří staré pověsti a legendy vyprávějí po svém. Kuba se snaží čtenáři dané historické události uvést na pravou míru – objektivně a nezkresleně.

Tak je tomu například v pojednání o královně Jerině. Kuba, se tehdy na svých cestách po Bosně dostal k Dobruni, na místo jejího hradu, postaveného vysoko na nedostupné skále. Nejdříve velice vtipně popisuje svého průvodce-cikána, s důrazem na jeho nelichotivé vlastnosti. „*Cikán nelhal. To je tady vždy malý zázrak. [...] Sobě jsem ulehčoval jen slovní, kulhavou hříčkou, že „ku lhavému“ cikánovi, patří i kulhavý kuň.*“¹⁵³ Tedy vysvětluje, že jeho

¹⁵¹ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 14–15.

¹⁵² Tamtéž, s. 19.

¹⁵³ Tamtéž, s. 52.

pramen, který mu povídá legendu o zřícenině a prokleté Jerině, není úplně věrohodný. Cikán mu tak například líčil, jak byl nedostupný hrad stavěn z živého žebříku lidí, kteří si podávali kameny a jak se kdejakému sedlákovi poručilo a musel jít na několik let stát do žebříku, často až do doby, než dorostl jeho syn, který ho přišel vystřídat. O Jerině mluvil jako o ženě s erotickým nábojem, kdy se každý její milenec, kterého si vyhlédla z hradu, a musel jí být pak přiveden, stal synem smrti, protože v jejím objetí údajně zemřel jejím vnitřním žářem. Cikán ve vyprávění legendy pokračoval tak, že se jednou jeden Turek rozhodl, že ji zabije – vzal si s sebou dvacet koní, každého obložil dvěma truhlami a pod hradem se utábořil k noclehu tak, aby ho královna zpozorovala a pozvala si ho k sobě. Což se také stalo, Turek naoko dělal drahoty a souhlasil jen za podmínky, že si může svoje koně vzít s sebou. Tak se podle cikána také stalo, v noci z truhel vyskočilo čtyřicet vyzbrojených mužů a královnu zabili.

Kuba na tomto místě pak čtenáři vysvětluje, jak to nevypravuje ulhaný cikán, ale dějiny: tedy, že královna nebyla Jerina, ale je to zkomolenina jména Jelena, manželka srbského despoty Jiřího Brankoviće, který tehdy vládl z turecké milosti jako sultánův „poplatník“. I přesto se Jiří snažil, aby v té době Srbsko sílilo a opět se rozmohlo. V tom mu pomáhala právě jeho žena Jelena, která si vzala na starost západní hranici a zde začala stavět (s největším úsilím a také největší krutostí vůči pracujícím lidu) hrad za hradem. Kuba dodává, že osud jí její chování splatil – zavraždil ji její vlastní syn.¹⁵⁴

5.3.2 Zobrazení místního obyvatelstva

Důležité je ovšem zmínit skutečnost, že Kuba na svých cestách kladl velký význam osobám – ať už těm historickým, které během svých vyprávění křísil, nebo těm, které potkal – ať už šlo o vojáky, úředníky, kněze, mnichy, obchodníky, ale především o „domorodce“, u kterých mu nezáleželo na tom, jestli jsou muslimského nebo křesťanského vyznání. Přistupoval k nim stejně – dokázal si všimnout jejich kladných i negativních vlastností bez ohledu na to, zda šlo o poturčence nebo křesťany. I na své průvodce vzpomínal rád. „*Ano, braši, mnohý z Vás mne hleděl sem tam trochu ošálit a ošulit a já přece vzpomínám na vás na všechny stejným dílem rád a nemíním nikomu dnes nic vyčítat – jen kdybych věděl, že je tak i u vás?*“¹⁵⁵

¹⁵⁴ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 53–55.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 99.

Nepopisuje tak jen samotnou cestu, krajinu nebo svoje vlastní pocity (hlad, žízeň, únava), ale velmi pečlivě si všímá i místního obyvatelstva, ať už jde o bosenská nebo hercegovská, o katolíky, muslimy či pravoslavné. U bosenského lidu navíc Kuba vyzoroval ještě jednu skutečnost, a tou byl „patriotismus bosensko-hercegovských mohamedánů“, který se projevoval hlavně láskou k rodné půdě a k rodnému jazyku.

Tak například Kuba přibližuje mluvu malého Turka, který ho vedl do jednoho města. *„Mohamedánství je od počátku světa! Mohamed přijel na zeleném koni a poučil nás o všem. Učil nás, že má býti vše „fino a pošteno“ (jemné a čestné). Proto nemůžeme si býti se Srbem nikdy rovni. Prorok jednou viděl dvě se milujících a shledal, že je to z vína. Zakázal tedy víno. Pak viděl jiné se prát. To bylo z rakie. Zakázal tedy rakiji. Zavedl vůbec přísnost. Kdo by se dotkl ženy nebo víry, toho máme právo hned skolit!“*¹⁵⁶ Kuba jeho řeč zhodnotil jako fanatickou, i přesto mu byl sympatický tím, jak otevřeně s ním mluvil.

Jindy se zaměřuje na vnější popis místních, například jedné Hercegovky: *„Obraz její byl tak typický a známý mně již odjinud, že mi je snadno ještě dnes jej popsati. Červený fez byl kryt zezadu i po stranách splývající bílou plenou, jejíž cípy lomily se na ramenou v pravých úhlech. Modrá, dlouhá halina (bezrukávka), červeně lemovaná, pomáhala svými jednoduchými liniemi kostnatou postavu jasně vyjádřiti. Ebenově černé, dlouhé copy, jakožto pokračování vlasů, rozčísnutých nad čelem, zvyšovaly přísný výraz vážného zjevu. Jen penízky na fezu, nad čelem se blyštící, drobné lastury, visící na konci copů, a pestrá zástěra se zdobným kovovým pásem splácely daň ženskosti, která i zde, v kraji skalistém a heroickém touží po živlech pestrých a drobně fintivých.“*¹⁵⁷

Jiným popisem nám přibližuje vzhled bohatých begů v Mostaru: *„...se zlatem protkanými mahramami, ovinutými kolem fezů, s hedvábnými peřestými trabolósy, ovinutými kolem pasu, s dlouhými čurdijami, obšitými a podšitými kožišinami kolem dokola a zespodu.“*¹⁵⁸

Na tomto místě zmiňme, že k balkánským národům si Kuba velmi brzy vytvořil citový vztah.¹⁵⁹ S tím souvisí to, že se na lidi nedíval jen nějakou optikou povrchní, kromě vnějších charakteristik (vzhled, oděv, doplňky) se snažil popsat také charakter lidí či každodenní způsob jejich života, proto v jeho poznámkách mají své místo texty o lidové architektuře, zvycích a

¹⁵⁶ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 66.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 167.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 196.

¹⁵⁹ Problematika jednotlivých etnik přerostla v jeho celoživotní zájem, kromě původně hudebních projevů a lidové slovesnosti se začal zabírat také otázkami národnostními. Spojením soudobé kulturní a historické charakteristiky země právě s analýzou stavu politických a národnostních otázek Kuba často odborné téma předložit laikovi srozumitelnou formou.

tradicích, oslavy svátků – skutečnosti, které se nesnažil jen popsat, ale které pravidelně a poctivě výtvarně ztvárňoval.

Vašíčková k tomu dodává, že Kubovo zamyšlení nad osudy a charakteristikou Bosňanů je protkáno odvěkými náboženskými spory, které tento jihoslovanský národ významně poznamenaly.¹⁶⁰ „*Bosenský národ charakterizovala skromnost a pokora, vycházející z podstaty bogomilství, ovšem národní myšlenky byly po staletí ovlivňovány vnějšími vlivy západu, které vedly k postupnému potlačování národní a náboženské identity.*“¹⁶¹

5.3.3 Zachycení rakouského živlu a jeho postoje k bosenskému lidu a přírodě

Nejen v části *Za písněmi*, jsou čtenářovi představeni někteří jeho průvodci, ale hlavně také největší tehdejší problém Bosny – a tou byla rakouská samospráva. Tehdejší Bosna a Hercegovina byla od roku 1868 okupována rakousko-uherským vojskem – Kubovy poznámky nám přibližují právě místní poměry, postoje rakouských úředníků a vojáků. Všichni do jednoho Bosnu nenávidí kvůli nekonečným skalám a celkově podnebí („*... Osm hodin jim to trvá, než si přivezou vodu: čtyry tam, čtyry sem. Žije jich tam osm, deset, dvanáct s důstojníkem, nevidí nic než kámen a nebe v kořalce a v kartách nalézají svou spásu.*“)¹⁶² i lidem – „*...před spaním se rozhovořil o svém trudném postavení. Je v zastrčeném kraji a nemá ani, kam by děcko do školy posílal. Viděl ve mně, cizinci, vlivnou osobnost a prosil, abych mu slíbil, že se zaň v Sarajevě přimluvím.*“¹⁶³

Stejně tak jsou nám ale i vysvětleny postoje místních, kteří udělají vše, aby místním rakouským orgánům jejich službu zneprjemnili, protože je také nikdo nešetří. „*Ne, ted' je nejhorší doba. Před úředním odhadem, dokud nepříjde desečar*¹⁶⁴ *se nesmí louka, ani pole posíci neb sklidit pod velkými tresty. Staré zásoby docházejí a těch se nikdo na žádnou cenu nedotkne, kdybys třebaš musel nechat svůj dobytek hladem pojit, maje při tom na louce kupy sena. Strašná věc!*“¹⁶⁵ Místní dokonce v dobrém vzpomínají na „osmanské časy“, které srovnávají s těmi rakouskými: „*Dřív bylo líp. Spahija přišel, vzal z toho, co bylo, desetinu a*

¹⁶⁰ VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost*, s. 56.

¹⁶¹ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 57.

¹⁶² Tamtéž, s. 134.

¹⁶³ Tamtéž, s. 117.

¹⁶⁴ Rakouský úředník, který chodil a vyměřoval desetinu úrody.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 118.

*beg třetinu. Když nebylo, nevzali nic. Dnes Švábo přijde a píše. Pak dojde ze Sarajeva list, kolik se má zaplatit. Zaplatit se musí. Nebo zavřou.*¹⁶⁶

Potkává zde také řadu krajanů-Čechů ve službě, kteří mu potvrzují, jak těžké je tu sloužit, že zde nikdo nechce být a hromada jich tak utíká dál do Černé Hory. „*Není to zde k vydržení. Každou chvíli někdo uteče na Černou Horu. Onehdy prchli dva. Jednoho z nich chytili. Je zavřen. Nevíme, kdo a kde zahyneme kulí nebo hladem a žízní. Lid nás nemůže mít rád a má zbraně má ukryté. A přísnost je veliká na ně i na nás.*“¹⁶⁷

Čtenář se mimo jiné také dozvídá, jak je často těžké s vojáky a úředníky vyjít, a proto i sběr písní je náročný a někdy takřka nemožný.

Na rozdíl od úředníků a vojáků rakouské samosprávy je Kuba místním lidem fascinován. Například během pochůzky po obci s úředníkem, kdy oba pozorují místní, jak pracují a u toho si zpívají písně, které se Kuba snaží zapsat, uvádí slova úředníka a pak komentář svůj: „*Tady je to vše ještě strašně pozadu. Tady je lid jako dobytek.*“ *To řekne za průvodu písně, kterou si pak spěchám zapsat; to povídá o lidu, který, když jde v neděli do kostela, září bělostí košil a červení džamadanů a peškirů, k čemuž si zatkne za ucho veliký žlutý květ jako příruční sluníčko – neboť ten lid hledá, nalézá a tvoří krásu, a to sám ze sebe, ze své bezděčné a neuvědomělé potřeby, beze škol a knih.*¹⁶⁸

5.3.4 Příběh o nešťastném okupantovi

Ve čtvrtém oddílu *Krajan, jenž mi překážel*, společně s výše zmíněným (tedy popisem prostředí, postav a pověstí) vypráví Kuba příběh místního psychicky labilního nadporučíka, který životem v Bosně trpěl – „*Jsem zaklet do pohraniční pevnůstky na černoohorské hranici. Je tam pusto a smutno. K nevydržení. Utíkám odtamtud, jak jen mohu.*“¹⁶⁹ – a který nakonec skončí sebevraždou, která však nebyla pro okolí žádným překvapením. „*Nešťastný člověk, povídám. Je mi ho líto. Nedostane-li se odtud, bude s ním zle. Službu koná vždy nedbaleji, provádí hlouposti, udání se na něho množí a nebude jich lze déle pomíjet nebo obcházet. Lekáme se možné katastrofy.*“¹⁷⁰

¹⁶⁶ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 138.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 133.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 112–113.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 144.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 155.

Kuba se s nadporučíkem potká v kasárnách ve městě Korytě. Strážmistr se netají tím, jak je na místě svého působení nešťastný, i když mu jiný důstojník vysvětluje, jakou důležitou historickou úlohu na hranicích Černé Hory, hraje. „*Jdi tam místo mne a uvidíš! Uvidíš jen skálu a nebe, ovčáka a ovci. Nečeká tam člověka nic leda olověná černoohorská kule. Marně si pomyslíš, že by bylo vlastně moudřejší na ni nečekat a posloužit si vlastní.*“¹⁷¹ Kuba vypráví o svém putování, účelu cesty a svých plánech a strážmistr se o něj velmi zajímá. Což se nedá říct o Kubovi – ten ve svých zápiscích dává najevo, že ho strážmistrův život vůbec nezajímal, vidina úspěšně vykonané práce pro něj byla zásadní. Při pozdějším sepsování svých pamětí z této doby toho však sám lituje, protože přiznává, že si tehdy neuvědomoval, v jakém povídkovém námětu a v jaké osobní tragédii se vlastně ocitl. Tedy, ač to Kuba neměl v plánu, s nadporučíkem přece jen zažije různá dobrodružství, nástrahy a potíže na cestách. Ty samozřejmě nezapomene nikdy šířeji okomentovat – ať už krajinu, obyvatelstvo nebo historické pozadí daných míst.

Na příběhu o nadporučíkovi je s ohledem na popis místní situace a tamějšího života patrné, jak nešťastný tento voják byl, nebo chceme-li obecněji, jak těžký život vojáci okupační správy v Bosně měli. Život tohoto vojáka byl ještě o to nešťastnější, že se zamiloval do místní dívky, kterou ale nemohl mít. O to krutější to pro něj bylo. V cestopisu se o tom píše jako o nenaplněné lásce v pekle, jakoby se mu zdejší kamenitá země chtěla pomstít za jeho nenávist, ke zdejšímu kameni byl stejně přitahován, jako byl od něj odpuzován. Jedné noci o tom sám nadporučík hovořil: „*Konečně, mají zde pravdu, když nás nenávidí. Je to jen odplata. My též nemáme pro ně než nenávist a opovržení. Nedivím se. Jen se trápím. Já, voják, který v tak zvanou lásku nikdy nevěřil a smál se s Napoleonem pitomosti a nesmyslu Goethově, že nechal svého Werthera bezdůvodně se zastřelit – právě já musil býti zasažen šípem, vůči kterému jsem se domníval být vždy nezranitelný. A neštěstí musilo mne postihnouti právě zde, v zemi nenáviděné a nenávidící! V zemi, kde se mnou nikdo ani mluvit nechce.*“¹⁷² Příběh dobře dopadnout nemůže – jednoho dne je nadporučík kvůli nezodpovědnému způsobu výkonu své služby zatčen a dán do vězení, kde se druhého dne opravdu zastřelí.

¹⁷¹ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 155.

¹⁷² Tamtéž, s. 176.

5.3.5 Postřehy a osobní vzpomínky na některá místa

Poslední dva oddíly *Mostarské obrázky* a *Sarajevské vzpomínky* jsou autorovy zážitky a vzpomínky na dvě dnes nejznámější bosenská města – Sarajevo a Mostar. Všimá si například odlišností obou měst, kdy Sarajevo popisuje jako svůdné oko, kde bílé domy orientálně byzantského stříhu „...svými přečuhujícími patry a ještě více přečnivajícími nízkými střechami zastiňují svá četná okna jako koketní dáma vějířem své záhudné zraky, a z jilmů, lip a zahradního stromoví tam vylétá pětatřicet zaostřených minaretů, podobných bílým šíjím latuí, jež se byly napily z jezírek v libosadu.“¹⁷³ Mostar oproti tomu popisuje jako zamračené město – jako by nestačil tvrdý kámen, ze kterého je město postaveno a kterým je ze všech stran obklíčen. Místo, kde není místo pro žádnou zeleň, protože každou hned slunce sežehne. „...všude při břehu se válí tolik balvanů a tak velikých, že až překážejí Neretvě, vyznamenávají se krásným úmyslem, aby zeleň, odepřenou kraji, nahradila svojí brčálovou vodou.“¹⁷⁴ Rozdíl Kuba také spatřuje například v minulosti obou měst, kdy se oproti zachmuřenému Mostaru věčně půvabné Sarajevo zrodilo z krve a tou se také omlazovalo. U Mostaru má Kuba pocit dějinného prázdna, ačkoliv se město tváří jako „hrdlořez“.

V této poslední kapitole také popisuje například průběh místního pohřbu. Další vypravování z Mostaru nám přibližuje, jaká sláva ve městě to byla, jak byl celý Mostar na nohou, když se mostarský hadži Ahmedbeg Hadžiomerović vydal na pouť do Mekky. Kuba vypráví, že ačkoliv nikdo ve městě neočekával, že náročnou cestu (o jejímž průběhu se z autorova vyprávění také dozvídáme) vzhledem ke své fyzické síle zvládne, opravdu se tak stalo. „A když ke mně Ahmedbeg přišel zase pro činži, byl už zase klidný jako jindy, byl už zase vtělené odevzdání se osudu, jak je to obsaženo ve slovu Islám a jak to žádá Zákon. Ovšem teď jeho soudem bylo zase jen vybírat činži od nájemníků a třetinu od sedláků.“¹⁷⁵

Pokud jde o vzpomínky ze Sarajeva, první je věnována historii města, druhá, jak bylo zmíněno již výše, je věnována Kostu Hörmannovi, řediteli sarajevského muzea.

¹⁷³ KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně*, s. 193.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 210.

6. ZÁVĚR

Cestopis byl, je a bude oblíbenou četbou. Je atraktivní pro čtenáře z mnoha důvodů. Cestopis v české literatuře má bohatou historicko-literární tradici, svého rozvoje dosáhl v době renesance – z této doby jsou zachována díla některých cestovatelů, kteří povětšinou směřovali do Svaté země, tedy na rozdíl od Kuby, Balkánský poloostrov pro ně nebyl cílovou destinací, ale pouze tranzitní oblastí. Mezi významné autory patří například Lva z Rožmitálu, Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Václava Šaška z Bírкова, Kryštofa Haranta z Polžic a Bezružic, Martin Kabátník, Václav Vratislav z Mitrovic a další. Cestopis ve století 18. a 19. je již koncipován jinak – centrem zájmu je národnostní problematika, národní a občanská společnost. V této době také vzniká zájem o slovanské země.

Ve své práci jsem se po literárně-vědném ukotvení žánru cestopisu pokusila nastínit okolnosti, za jakých se začal probouzet zájem o Balkán, který byl až do 19. století takřka bílým místem na mapách. Přibližuji tedy společenskou atmosféru v tehdejší české společnosti a zmiňuji některé osobnosti, které se podílely na rozvoji zájmu o tuto oblast, jako například Konstantina Jirečka, Josefa Holečka či Jaroslava Čermáka. S ohledem na to, že jsem si pro rozbor vybrala cestopis z Bosny, následující pasáž jsem věnovala zájmu přímo o Bosnu a také tématu Bosna a Češi v letech 1875–1914, jelikož toto období, kdy Rakousko-Uhersko začalo území Bosny a Hercegoviny okupovat, bylo klíčové pro chod tamní společnosti, případně, chceme-li dalšího zahraničně-politického vývoje. Teprve po tomto, podle mě podstatném úvodu, jsem přešla k osobnosti Ludvíka Kuby.

O Ludvíkovi Kubovi toho bylo napsáno již poměrně hodně. Vzhledem k šíři svých zájmů byl totiž osobností renesanční. Jeho jméno tak figuruje v oblasti folkloristiky, etnomuzikologie, malířství, hudby, pedagogiky i literatury. Prožil bohatý naplněný život naplněný poctivou a důslednou prací, díky které nám zde zanechal odkaz, ucelenou koncepci slovanských národů jako celku, kterou se pokusil stylizovat do folklorního obrazu.

Tato práce ho chtěla představit jako spisovatele, autora cestopisné literatury. Ačkoliv Kubova koncepce celoživotní práce předpokládá komplexní pojetí slovanského světa, je to právě Balkánský poloostrov, který tvořil středobod jeho cestopisných črt. Kuba si během svých cest, během sběrů lidových písní a svého putování k jižním Slovanům vytvořil upřímný silný vztah. Proto v jeho cestopisném díle nenajdeme jen popisy krajiny či pouhá konstatování skutečností – naopak. Svým zájmem a erudovaností svým čtenářům přinášel řadu

faktografických informací, jeho práce obsahují kulturně-historické pasáže, na základě kterých je možné lépe demonstrovat, nebo snad pochopit tamní mentalitu lidí.

Kuba-malíř do svých literárních děl přináší barvy, metafory, přirovnání, které i z pouhých popisů udělají vypravování. Svým psaním zprostředkoval své představy nejen o krajinném rázu jihoslovanských oblastí, ale také své představy o povahových rysech tamních lidí, naléhavé národnostní a politické problémy těchto oblastí a jeho materiály jsou cenným dokumentem o tehdejší reálném obrazu života jižních Slovanů. Svoje práce, primárně vznikající za účelem sběru lidových písní, doplňoval notovými zápisy, kresbami, opisy písní, vtipnými glosami i nastíněním vážnějších témat.

To vše jsem se pokusila demonstrovat rozborem jednoho jeho cestopisu, konkrétně *Čtení o Bosně a Hercegovině*. Tento cestopis vznikl za trochu jiných okolností než ty předchozí. Kuba měl totiž výjimečně financovanou svou cestu po Bosně, na čemž se podílelo především sarajevské muzeum, které si pak ovšem nárokovalo posbírané písně.

Čtení o Bosně a Hercegovině začíná úvodní povídáním, které čtenáře ponoří do hluboké bosenské historie – do středověku, do časů bána Kulína, do časů bogomilského hnutí, poté do doby pozdější, kdy Bosna bude v rukou Turků a vládnout budou begové. Pro neznalce daného prostředí mají tato vypravování vysokou informační hodnotu, snáze tak pochopí bosenskou společnost – její tradice, specifika nebo také limity. Všimám si jazykové stránky knihy, kdy zdůrazňují Kubův umělecký talent, který zde mohl rozvinout – bohaté metafory, přirovnávání, podobenství, hry s barvami a tvary, dramaturgie děje – to jsou Kubovy způsoby práce, jimiž dělá svá vyprávění poutavějšími a napínavějšími. Rozborem knihy jsem chtěla také poukázat na to, že Kubovi nešlo „jen“ o sběr písní, ale že si všiml především lidí – bez ohledu na jejich vyznání, postavení, řemeslo – pro něho byl každý něčím zajímavý a ve svém díle je často popisuje, stejně jako konkrétní zážitky s nimi. V cestopisu o Bosně mají své místo také pasáže, na základě kterých si můžeme udělat obrázek o tom, jak na konci 19. století vypadala rakousko-uherská okupační vláda v Bosně – jak ji vnímalo nejen bosenské obyvatelstvo, které mělo tendenci ji i porovnávat s osmanskými časy, ale jaký přístup k okupaci mají sami okupanti – a jaký je rozdíl také v tom, z jaké části Rakousko-Uherska ten který voják pochází.

Kromě svých postřehů a vlastních vzpomínek, které Kuba zaznamenal například během svého pobytu v Mostaru nebo Sarajevu, povídání o těžkostech a praktických záležitostech, které musel na svých cestách řešit, se v díle objevuje část řekněme povídková. Jejím námětem je příběh rakouského nadporučíka, který se v nenáviděné zemi bezhlavě zamiluje do místní dívky. Nenaplněná touha společně s trápením svého působení v Bosně mají za následek jeho

sebevraždu. Kuba s vojákem prožil několik dní a sám během těch dnů určit netušil, u jakého životního příběhu bude figurovat.

Jak tedy práci shrnout? Cílem předkládané práce byly *Cestopisy Ludvíka Kuby*. Představit toto téma, aniž bych představila žánr cestopis a samotného Kubu by šlo jen velmi těžko, proto dílčími cíli bylo také podat základní informace o literárním žánru cestopisu v českých zemích a nastínit otázku probouzení zájmu o Balkán v českém kulturním prostředí především na konci 19. století, s důrazem na oblast Bosny a Hercegoviny. Myslím, že naplnit cíle práce se mi podařily, a to především díky využití sekundární literatury k tématu, které bylo dostatek, a hlavně byla dobře dostupná. Limity své práce spatřuji v tom, že moje interpretace literárního díla mohla být, řekněme – hloubavější, avšak mám pocit, že bych s ohledem na to musela práci rozšířit v oblasti vymezení dalších termínů, kulturních fenoménů daného prostředí a doby, tudíž práce by narostla do větších rozměrů. I přesto však myslím, že jsem svým rozbořem dokázala zachytit nejzásadnější témata a touto sondou si čtenář může utvořit objektivní obrázek o formě a obsahu Kubových cestopisných črt.

Pokud bych měla nastínit další bádání nebo výzkum v této oblasti, nabízí se minimálně dvě možnosti. Za prvé – jednotlivé Kubovy cestopisné črty z různých slovanských zemí porovnat – všimát si podobných a odlišných rysů a charakteristik slovanských etnik (například porovnat Srby s Makedonci či Bulhary), jejich zvyků a tradic či jejich každodenního života. Případně si všimát, zda Kuba zaznamenával tyto rysy podobným způsobem nebo jak se měnily jeho popisy a styl psaní či jeho vztah k nim, protože můžeme předpokládat, že některá etnika mu byla „sympatičtější“. Jako druhou možnost spatřuji se komplexněji zkusit zaměřit na téma Balkán v českých cestopisech a zkusit porovnat zachycení této oblasti v cestopisech například ve třech dějinných obdobích – v době, kdy byl Balkán pouze tranzitní zemí (středověk), v době, do které spadá i Kubovo dílo – tj. období zájmu o Balkán, který souvisel se zájmem o „vše slovanské“, tak jak jsem nastínila v jedné kapitole, a konečně cestopisy o Balkánu v době současné. Zajímavé by tak mohlo být porovnávat formu psaní cestopisů z těchto dob, rozdílnost témat a zájmu, nahlížení na různá etnika apod.

7. LITERATURA

Dílo Ludvíka Kuby

Slovanstvo ve svých zpěvech. Praha 1884–1928.

Čtení o Lužici. Praha: Družstevní práce 1925.

Čtení o Starém Srbsku. Praha: Družstevní práce 1932.

Čtení o Makedonii. Praha: Družstevní práce 1932.

Cesty za slovanskou písní. Praha: Slovanský ústav 1933.

Čtení o Dalmácii. Praha: Družstevní práce 1936.

Čtení o Bosně a Hercegovině. Praha: Družstevní práce 1937.

Moje Čína. Praha: vlastním nákladem 1946.

Zaschlá paleta. Praha: SNKLHU 1955.

Křížem krážem slovanským světem. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců 1956.

Čtení o Polabských Slovanech (eds. Petra Kaleta, Jiří Žůrek). Praha: Společnost přátel Lužice 2012.

Monografie

BINKOVÁ, Simona–POLIŠENSKÝ, Josef: *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha: Odeon 1989.

BOROVÍČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: cestovatelství*. Praha, Litomyšl: Paseka 2010. ISBN 978-80-7432-033-0

HELLER, Jan M.: *Obraz druhého v českém cestopise 19. století*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2020. ISBN 978-80-7571-048-2

HLADKÝ, Ladislav (ed.): *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha: Historický ústav 2010. ISBN 978-80-7286-171-2

HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2005. ISBN 80-210-3674-5

HLADKÝ, Ladislav: *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Brno: Doplněk 1996. ISBN 80-85765-61-6

HOLEČEK, Josef: *Bosna a Hercegovina za okupace*. Praha: Jiří Holeček 1901.

HOLEČEK, Josef: *Zrcadlo naší společnosti*. Praha: Edvard Grégr 1881.

HORÁK, Jiří: *Naše lidová píseň*. Praha: Jos. R. Vilímek 1946.

HOŘIČOVÁ-LUADOVÁ, Marie: In: HOŘICA, Ignát: *Smutné i veselé z Bosny a Hercegoviny. Ze zápisů mladého důstojníka*. Praha: Otto 1909.

HOSTINSKÝ, Otakar: *Česká světská píseň lidová. Úvahy národopisné a hudební*. Praha: Šimáček 1906.

HRABÁK, Josef: *Poetika*. Praha: Československý spisovatel 1977.

HRABAL, Jiří: *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2015. ISBN 978-80-244-4876-3

HRBATA, Zdeněk: *Cesty a příběhy kavalírů. Cesty. Pojem – Metafora – Žánr. Studie komparatistiky IV*. Praha: Centrum komparatistiky, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2004. ISBN 80-7308-063-X

CHALUPNÝ, Emanuel: *Z národní a slovanské filosofie Josefa Holečka*. Praha: Melantrichm1923.

JANÁČEK, Leoš: *O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie*. Praha: SNKLHU 1955.

KLÁTÍK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydav. ak. vied 1968.

KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1979.

KOŠTÁL, Arnošt: *Kapitoly z etnomuzikologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987.

KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a nauk 1951.

KUNSKÝ, Josef: *Čeští cestovatelé. Díl první*. Praha: Orbis 1961.

LUDVÍK, Ludvík Mario: *Melografické drama Ludvíka Kuby*. Březnice 1980.

MARTÍNEK, Jiří–MARTÍNEK, Miloslav: *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha: Libri 1988. ISBN 80-85983-50-8

MIČKO, Miroslav: *Národní umělec Ludvík Kuba*. Praha: Práce 1950.

Na Černé hoře, cesty podniknuté za účelem sbírání národních písní roku 1890 a 1891. Praha 2010.

- NERUDA, Jan: *Sebrané spisy. Díl V.: Obrazy z ciziny: Podél Uny*. Praha: F. Topič 1893.
- PÁNEK, Jaroslav: *Ludvík Kuba a Jihoslované*. Přehled, sv. III. Daruvar 1973.
- Rakouská okupace Bosny a Hercegoviny s četnými dopisy od českých a moravských vojinů a jiných osob*. Slaný 1879.
- RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu pŕlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře českých zemí*. Praha: Scriptorium 2002. ISBN 80-86197-31-X
- STANISLAV, Josef: *Ludvík Kuba. Zakladatel slovanské hudební folkloristiky*. Praha: Edvard Beaufort 1963.
- ŠTECH, V. V.: *Národní umělec Ludvík Kuba*. Praha 1949.
- ŠTĚPÁNEK, Václav: *Východní otázka II. Od Velké východní krize do počátku 20. století*. Brno: Masarykova univerzita 2020. ISBN 978-80-210-9780-3
- TEJCHMAN, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009. ISBN 978-80-7106-375-9
- THOŘOVÁ, Věra: *Ludvík Kuba. Lidové písně z Chodska*. Praha 1995.
- TICHÁ, Zdeňka a kol.: *Jak staří Čechové poznávali svět. Výbor ze starších českých cestopisů 14.–17. století*. Praha: Vyšehrad 1986.
- TŘESTÍK, Jan: *Na slovanském jihu. I. Z toulek dalmatsko-hercegovských*. Brno 1897.
- TŘEŠTÍK, Jan: *Hercegovské obrázky* Praha 1889.
- TŘEŠTÍK, Jan: *Ku břehům Adrie*. Praha 1897.
- VÁCLAVEK, Bedřich: *O české písni lidové a zlidovělé*. Praha: Svoboda 1960.
- VÁCLAVEK, Bedřich: *O lidové písni a slovesnosti*. Praha: Československý spisovatel 1963.
- VALOUŠEK, František: *Vzpomínky na Bosnu*. Boskovice: Albert 1999. ISBN 80-85834-76-6
- VRATISLAV Z MITROVIC, Václav: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zakusil a po šťastném do vlasti navrácení sám léta páně 1599 sepsal. Poznámka životopisná*. Praha: Mladá fronta 1977.
- VYSLOUŽIL, Jiří–FUKAČ, Jiří: *Slovník české lidové kultury*. Praha 1997.
- ŽELEZNÝ, Ivo: *Stvořitelé nových světů*. Doslov. Praha: Albatros 1980.
- Книга за Македонија – Патувања и студии од 1925 до 1927 година*.

Články v časopisech a sbornících

BENEŠ, Zdeněk: *Cestování do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa*. In: BOBKOVÁ, Lenka–NEUDERTOVIÁ, Michaela: *Cesty a cestování ve společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae Philosophica et Historica, Studia Historica II 1995, s. 138.

BENEŠ, Zdeněk: *Cestování do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa*. In: BOBKOVÁ, Lenka–NEUDERTOVIÁ, Michaela: *Cesty a cestování ve společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae Philosophica et Historica, Studia Historica II 1995, s. 138–141.

BLÁHOVÁ, Marie: *Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica III, Studia historica II. Ústí nad Labem 1997, s. 39–53.

BLÁHOVÁ, Marie: *Možnosti a formy cestování ve středověkých Čechách a jejich odraz v soudobé historiografii*. In: *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 39–52.

Cesty a cestování v jazyce a literatuře. Sborník příspěvků z konference konané 6.–8.9. 1994. Ústí nad Labem 1995.

ČERNÁ, Milada: *Charakter percepce srbských, černohorských bosensko-hercegovských literárních a kulturních jevů (do roku 1918)*. In: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (eds.): *Jihoslovanské literatury v českém prostředí*. Brno 1999, s. 74–90.

PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace*. Český časopis historický 88, 1990, s. 661–682.

PETRŮ, Eduard: *Cesta jako klíčový motiv starších slovanských literatur*. Slavia 1995, roč. 64, sešit 1–2, s. 125–131.

PETRŮ, Eduard: *Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách. Vzdálené hlasy (Studie o starší české literatuře)*. Olomouc 1996, s. 233–245.

RATAJ, Tomáš: *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*. Dějiny a současnost, roč. 17, 4/1995, s. 7–12.

ROBEK, Antonín: *Ludvík Kuba – národopisec*. Český lid 74, č. 2 (1987), s. 73–78.

STANISLAV, Josef: *K otázce významu a hodnoty třídění písní z Bosny a Hercegoviny od Ludvíka Kuby*. Český lid 45, č. 6, 1958, s. 246–255.

STEHLÍK, Petr: *Turecké Chorvatsko a ilyrští bratři. Bosna v chorvatské národní ideologii*. Slovanský přehled 96, 2010, č. 5, s. 475–521.

STĚHULE, Josef: *Cestovatelství a cestopisy*. In: *Československá vlastivěda*, sv. 10. Praha 1931, s. 517–551.

STORCHOVÁ, Lucie: *Blízký východ biblickou optikou. Islámský Orient očima cestovatelů 16. a 17. století*. Dějiny a současnost 6/2009, s. 28–31.

STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Přínos Ludvíka Kuby slovanskému národopisu: vzpomínka k devadesátým narozeninám umělce*. Český lid 40, č. 3, 1953, s. 124–128.

TYLLNER, R.: *Ludvík Kuba a jeho přínos k teorii lidové písně*. In: Sborník referátů: Ludvík Kuba folklorist, spisovatel a moler. Budyšín 2003.

Diplomové práce

BOROZAN, Vjera: *Jihoslovanská tematika v díle Jaroslava Čermáka (1858–1878)*. Diplomová práce. Ústav dějin umění FF UK. Praha 2002.

FEITOVÁ, Eliška: *Ludvík Kuba a jeho sběratelství lidových písní*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce: PaedDr. Jan Holec, PhD. České Budějovice 2011.

KUBOVÁ, Jana: *Ludvík Kuba. Život a dílo*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubomír Spurný, PhD. Ústav hudební vědy FF MU. Brno 2008.

REMEŠOVÁ, Bohdana: *Adolf Černý a Ludvík Kuba jako cestovatelé po Lužici (srovnání cestopisných črt a povídek)*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Valenta, PhD. Pedagogická fakulta. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2013.

SEDLÁKOVÁ, Monika: *K žánru Příhod Václava Vratislava z Mitrovic*. Bakalářská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury FF MU. Brno 2005.

SPÁČILOVÁ, Sabina: *Obráz Bosny a Hercegoviny a její společnosti za rakousko-uherského období v české cestopisné a vzpomínkové literatuře*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Hladký, CSc. Ústav slavistiky FF MU. Brno 2011.

STARHON, René: *Ludvík Kuba a jeho etnografická práce na Balkáně*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Jakoubek, PhD. Katedra antropologie. Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň 2013.

SUCHÁ, Libuše: *Cesty do Svaté země a její prostor v renesančních cestopisech*. Magisterská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Hana Bočková, Dr. Ústav českého jazyka a literatury. FF MU. Brno 2010.

ŠTOLFOVÁ, Barbora: *Cestopis o Balkáně (v letech 1864–1950)*. Magisterská diplomová práce 2006. Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Dorovský, DrSc. Ústav slavistiky FF MU. Brno 2006.

VAŠÍČKOVÁ, Jana: *Sběratelská a literární činnost Ludvíka Kuby jako dokument dobového stavu jihoslovanské lidové kultury*. Magisterská diplomová práce. Vedoucí práce: doc. PhDr. Lubomír Spurný, PhD. Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Brno 2011

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Kubovy zápisy navštívených obcí s datovými údaji. Součást faksimile rukopisu cestovního deníku z Bosny a Hercegoviny, 1893. Díl II., str. 4/5

10	10	10	10
P 21	11	11	11
22	12	12	12
S 23	13	13	13
C 24	14	14	14
P 25	15	15	15
S 26	16	16	16
M 27	17	17	17
P 28	18	18	18
29	19	19	19
S 30	20	20	20
C 31	21	21	21
P 32	22	22	22
S 33	23	23	23
C 34	24	24	24
P 35	25	25	25
S 36	26	26	26
M 37	27	27	27
P 38	28	28	28
S 39	29	29	29
C 40	30	30	30
P 41	31	31	31
S 42	32	32	32
C 43	33	33	33
P 44	34	34	34
S 45	35	35	35
C 46	36	36	36
P 47	37	37	37
S 48	38	38	38
C 49	39	39	39
P 50	40	40	40

23	23	23	23
P 24	24	24	24
25	25	25	25
S 26	26	26	26
C 27	27	27	27
P 28	28	28	28
S 29	29	29	29
M 30	30	30	30
P 31	31	31	31
32	32	32	32
S 33	33	33	33
C 34	34	34	34
P 35	35	35	35
S 36	36	36	36
C 37	37	37	37
P 38	38	38	38
S 39	39	39	39
C 40	40	40	40
P 41	41	41	41
S 42	42	42	42
C 43	43	43	43
P 44	44	44	44
S 45	45	45	45
C 46	46	46	46
P 47	47	47	47
S 48	48	48	48
C 49	49	49	49
P 50	50	50	50

Příloha č. 2

Fotografie Ludvíka Kuby z cesty po Bosně a Hercegovině z roku 1893.

Příloha č. 3

Faksimilie rukopisu cestovního deníku po Bosně a Hercegovině, 1893, díl II., str. 6.

lid v níž kom odpor; ledať nupne' pomer
ybudí v nás lítost nad ubohostí lidu
chudého a zanedbaného. Naopak vnutry
kuty, učitelů, domy, výměry, pedovat
nadvuť epuřto mluz uasit pámi bud
v nás huus! Myšli si, že lid to nechábe,
ale lid je uadary, je je mscety; tím so-
naji' stahu špatne' sluzty! Príte s di-
verzeji my stá puz sam a tuzemci!
ety se ne zklamali! ^{Edinacpar avdela dym}
^{z dle tace, a "z dle tace"}
^{zjem varbanu.}

Radabur žmazel, a uantaba libovla.
da pámi předstoj mku, zaudari, dicity
mteu a vyjaku: u si ce libovlata ve spirovi
kuzovlady. kuzo, uacch ka, multaca
uacch si ustanovi sam; ne Ely hotovto
vluka. Je to cloveč, peng' uacch uaf brijy-
rovat, hajat rule, Etera ho byje, dibe se
nomivat na toho Edo si, ucho a z celí-
ho narvola posmedle hofi, Edo, ete
vodi Eim uadala a zi uraji. u uelozito
cljny cloveč, peng' to vřicho uasi —
ve sni; souhvorný prospěch.

Dobře se vede v Rome jin lidem, Eteri
a a hodon se dostali ku blahotyti (puz
Eim Easatineri, literanti) nebo) zets
proladi politické, Eteri v uqezje i' Eoluc
vode' los'.

Příloha č. 4

Faksimilie rukopisu cestovního deníku po Bosně a Hercegovině, 1893, II. díl, s. 30. Kubův komentář a folkloristické poznámky (obec Foča)

Kid je korotnej, parivarj, zverdarj, i odabon
prijavljajec.

černi klero koprivič chabak

cestan šor

skolibanj

ciči kviary

- (nepatrnici štita na koleck.)

te uske tu mapi' ceme'

kovusate kal loby

ohy, dnu ho kvanj

gusle srbi, tamburicu Turci

naopak malo.

Gusle, jako s da' maci, ponez
dečepi' vetri' odstavee, a ze to tak
nemuzi'.

Na tamburicu u lavaru nebo natavaru.

(ne ceta kromi' puzne, yvirani' vsak koru' pri'

gusi' vodu tohoto rytmu !!! !!! !!!!!! nebo

!!! !!!, nebo !!! !!! at' x to hodi' u to ne.

zpe' j' vsak vyteci'.

Proti tomu jsou jako druzi' typ igrecice

nebo postkoice, tance otroku, k'itko ho

vyfuce 2/4.

Příloha č. 5

Ludvík Kuba: *Ze života Mohamedánů bosensko-hercegovských: Odpočinek.* (Zlatá Praha, roč. XIV., 1897, str. 17)

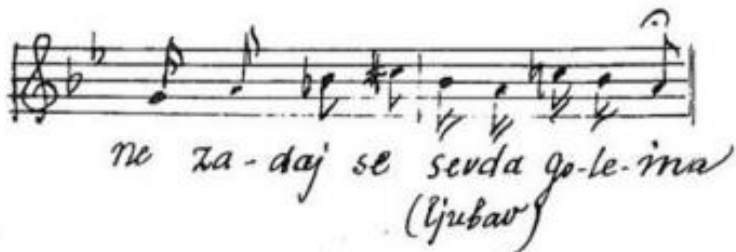
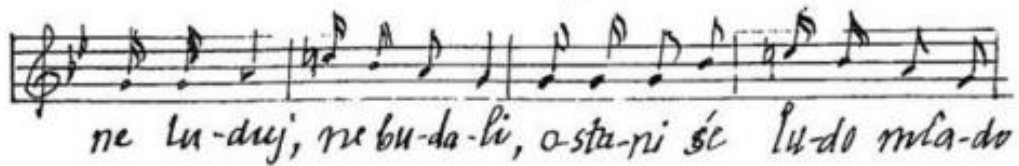
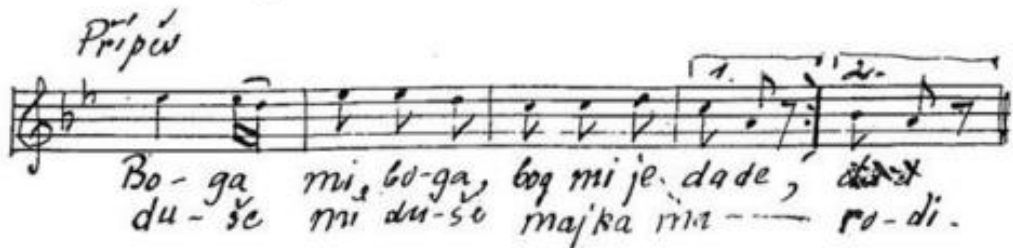
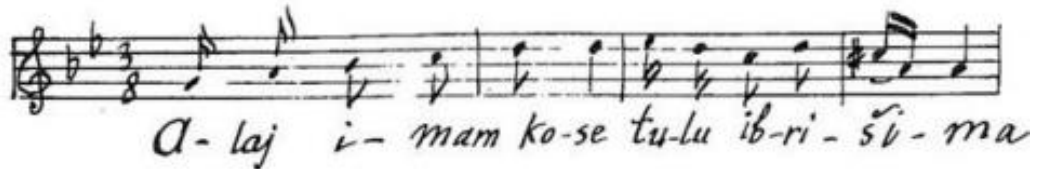
ENF

*Ze života Mohamedánů bosensko-hercegovských:
Odpočinek.*
Kreslí Ludvík Kuba. – Fázová reprodukce.

Příloha č. 6

Kubův zápis písně z Bosny a Hercegoviny z roku 1893, nepublikovaný doplněk sarajevské sbírky *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine* (1906–1909). In: KUBA, Ludvík Mario–KOŠTÁL, Arnošt: *Ludvík Kuba. Písně z Bosny a Hercegoviny 1893*. Soubor faksimile. Polabské muzeum Poděbrady a JZD, AK Slušovice, 1988.

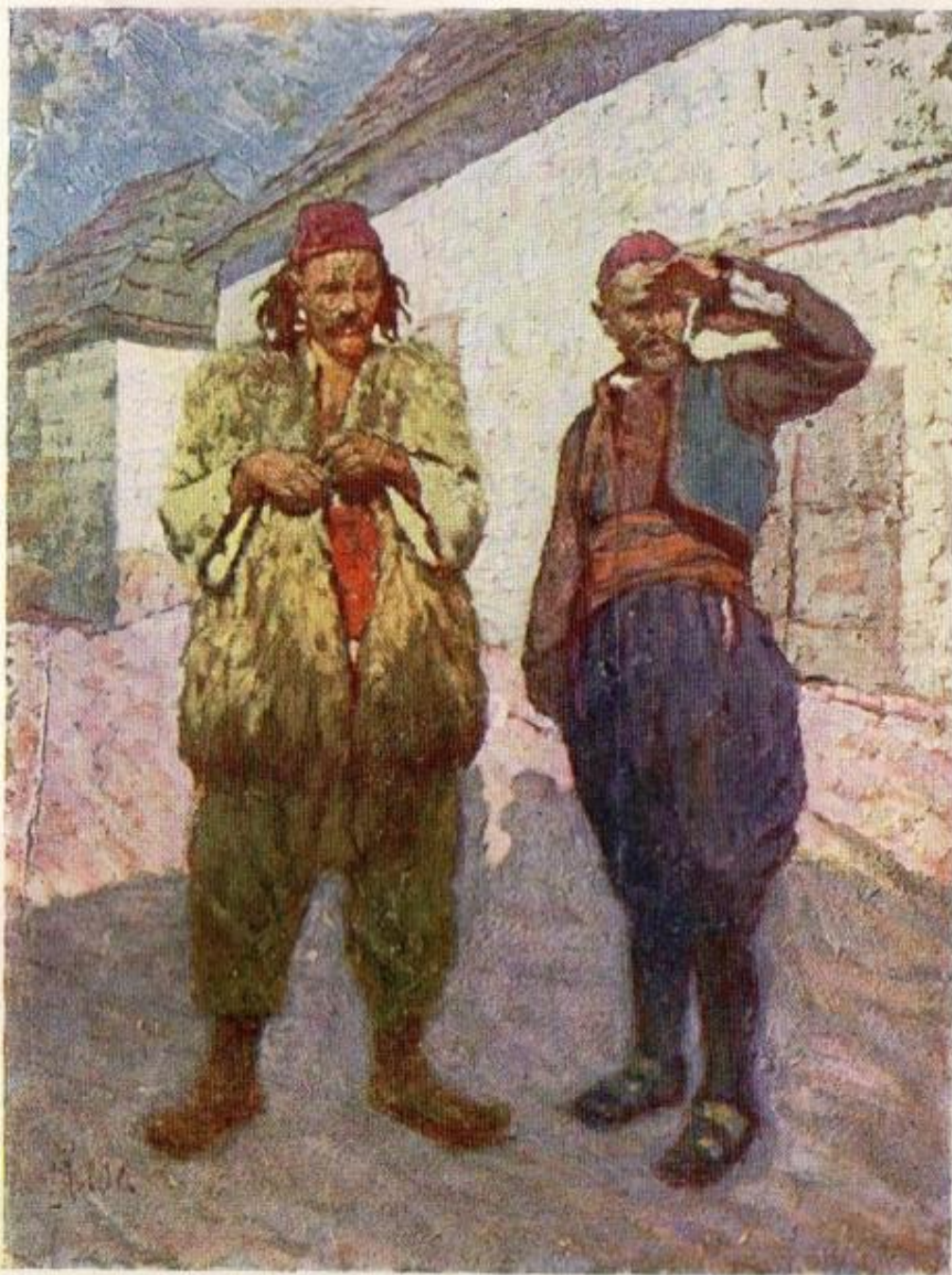
1009.

2. Alaj, imam dva vrela studena
obrve s mora piehvice
trepanice krilo lastvice
3. Alaj, imam usta šecer likutija
zute dva diza bisera
dojka dva goluba bjela
lice stambulske nožice.

Příloha č. 7

Kresba Venkovan a měšťan v Glamoši. KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině*.

9. Venkovan a měšťan v Glamoši

Příloha č. 8

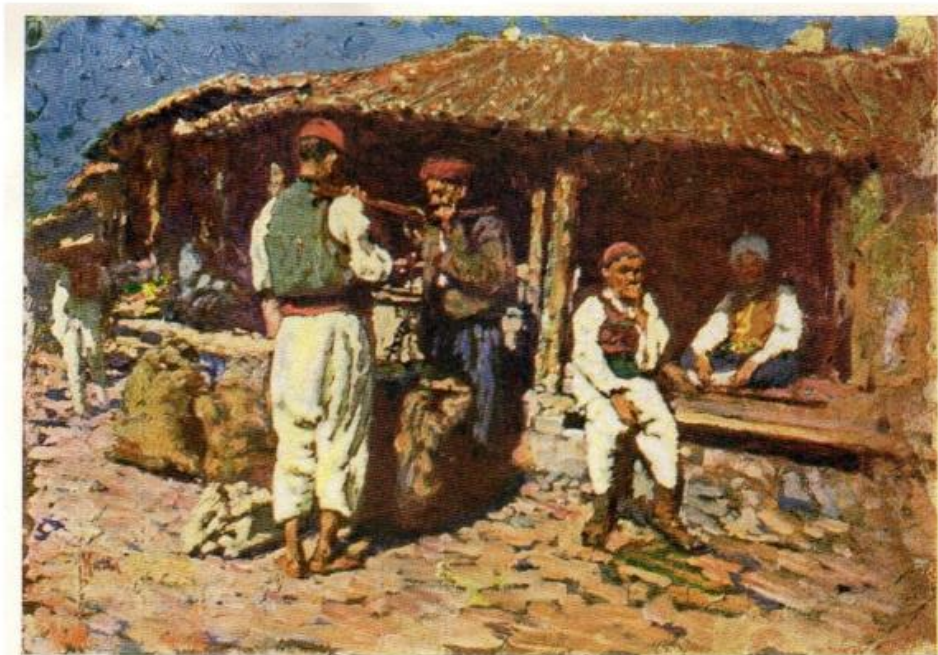
Kresba: Beg a muslimský sedlák. KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině*.

26. Beg a muslimský sedlák

Příloha č. 9

Kresba: Vážení obilí. KUBA, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině.*

2. Vážení obilí

Příloha č. 10

Kresba: Žena v Gučji Goře. Kuba, Ludvík: *Čtení o Bosně a Hercegovině.*

8. Žena v Gučji Goře

Příloha č. 11

Kresba z Kubova deníku – tzv. dyple (dudy)

ANOTACE

Název česky: Cestopisy Ludvíka Kuby

Název anglicky: Travelogues of Ludvik Kuba

Klíčová slova česky: Ludvík Kuba, Balkán, Bosna, cestopis, 19. století

Klíčová slova anglicky: Ludvik Kuba, Balkan, Bosnia, travelogue, 19th century

Anotace česky:

Předkládaná bakalářská práce se věnuje osobnosti Ludvíka Kuby a jeho cestopisné tvorbě. V úvodních kapitolách se práce zabývá literárně-vědným zařazením žánru cestopisu a jeho historickým vývojem s důrazem na období renesance, humanismu a 18. a 19. století. Práce dále přibližuje dobu, kdy se česká společnost začíná zajímat o balkánský prostor a uvádí hlavní osobnosti, které se na rozvoji toto zájmu podíleli. Svoje místo má v práci také zájem o Bosnu a Hercegovinu a vztah Čechů v Bosně v letech 1875–1914. Následují kapitoly věnující se Ludvíku Kubovi – jeho životu a jeho literární tvorbě s důrazem na tvorbu cestopisnou. Na to navazuje analýza jednoho jeho díla – konkrétně Čtení o Bosně a Hercegovině, kde jsou analyzovány okolnosti vzniku cestopisu a jeho formální i obsahová stránka. Součástí práce je seznam literatury a obrazová příloha.

Anotace anglicky:

The presented bachelor thesis deals with the personality of Ludvik Kuba and his travelogue work. In the introductory chapters, the thesis deals with the literary-scientific classification of the genre of travelogue and its historical development with an emphasis on the period of the Renaissance, humanism and the 18th and 19th centuries. The thesis further describes the period when Czech society was becoming more interested in the Balkan region and lists the main personalities who participated in the development of this interest. The thesis also describes the interest in Bosnia and Herzegovina and the relationship of Czechs in Bosnia in 1875 – 1914. The following chapters are devoted to Ludvik Kuba – his life and his literary work with an emphasis on his travelogue work. This is followed by an analysis of one of his works – namely Reading about Bosnia and Herzegovina, where the circumstances of the creation of the travelogue and its formal and content aspect are analyzed. The thesis also includes a list of literature and a pictorial appendix.